Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди
Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 152 (9227) | Суббота, 1973 чылдың июнь 30 | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 кап.

ЧУРТТУҢ СИГЕН ШӨЛДЕРИНДЕ

Чурттуң ажыл-агыйларында мал чемнерин белеткээриниң темпизи хүн келген тудум-на дүргедеп турар. Дыка хөй колхозтарда болгаш совхозтарда сиген белеткээр техника бүдүн хүн дургузунда үзүк-соксаал чокка ажылдап турар. Хову-жулар, фермалар ажылдакчылары партияның болгаш чазактың доктаалынга боттуг ажыл-херектери-биле харыылавышаан, малдың чем суурун быжыглаарының немелде курлавырларын дилеп, тып турарлар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Төп Статистика Эргелелиниң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, июнь 25-ке чедир 14063 муң гектар шөлдүң сигенин кестирип, сенажты белеткеп кылган. Ол болза, эрткен чылдың бо-ла үезинде турганы-биле деңнээрге, оон барык 1,5 миллион гектар хөй бооп турар-дыр. Узбекистанның, Туркменияның, Литваның ажыл-агыйларында сиген кезериниң планнары чедиишкинниг күүсеттинип турар.

Чамдык районнарда бораңнап, частаар чорук күштелип турар. Сигенни 6637 муң тоннаны белеткээн. Оон хемчээли база-ла эрткен чылдың бо үезинде турганындан хөй боор турар.

Кедээ ишчилер сенаж белеткээриниң ажылын демниибиле кылып турар. Ол үнелиг мал чемин белеткээриниң планы 38 хуу күүсеттинген — 16129 муң тонна белеткеттинген. Ол дээрге эрткен чылдың июнь айының сөөлгү үезинде турганындан барык 4,7 миллион тонна хөй-дүр. Азербайджанның ажыл-агыйлары сенаж салырының планын дыка ажыр күүсеткен.

Чер ажылдакчылары сигенни кургагга кадырып, далган кылдыр хөйү-биле дээрбедеп, курлавырлаарынче чүткүп турарлар. Ону эрткен чылдың бо үезинде белеткээнинден дыка хөйнү—641 муң тоннаны курлавырлаан. Литваның ажыл-агыйлары бо ажылды база-ла шалыпчы ёзу-биле кылып, планныг даалгазының чеден ажыг хуузун күүседип алкан.

(СЭТА-ның корр.).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үшкү чыыжының алдыгы сессиязы

Депутат—чоннуң бүрүн эргелиг төлээлекчизи

Дүүн Тыва АССР-ниң түгүн Кызылдың Политчырыдыышкын бажыңының кырында көдүрген. Аңаа Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үшкү чыыжының алдыгы сессиязы июнь 29-та ажыттынган.

Сессияны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Даргазы депутат **Ю. Л. Аранчын** ажыткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады С. К. Токаның мөчээнинге холбаштыр оон тураскаалын сактып, депутаттар бут кырынга туруп ёзулаан.

Сессия моон алаанда хүн айтырыын бадылаан:

1. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының дугайы.
2. ССРЭ-де ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Хоойлузунуң республикада күүселдезиниң чорууп турарының дугайы.
3. Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнүн соңгуур дугайы.
4. Тыва АССР-ниң күрүне эрге-чагырга органнарының болгаш күрүне эргелеп-башкарар органнарының дугайында Хоойлунуң 16-гы чүүлүнге болгаш «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң дугайында», «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң дугайында», «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының кодээ, суур Совединиң дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлуларынга өскерилгелер болгаш немелделер киирер дугайы.
5. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң V болгаш VI сессияларының аразында хүлээп алган Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар дугайы.

Бирги айтырыг талазы-биле Тыва АССР-ниң Президиумунуң Даргазы депутат **Б. Ш. Долчанмаага** сөс берген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары депутат К. Д. Будук-оол өске ажылче шилчээни-биле ону ол албан-хүлээлгезинден хостаар дугайында эш Долчанмаа санал киирген.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарынга Шынаанның № 27 соңгулда округундан депутат **С. Х. Красныйны** соңгуур дугайында эш Долчанмаа санал киирген. Депутаттар ол саналдарны чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Сессия дараазында айтырыгны көрген. ССРЭ-де ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Хоойлузунуң республикада күүселдезиниң дугайында илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди **Совединиң** Президиумунуң Секретары депутат **С. Х. Красный** кылган.

Бо айтырыгның талазы-биле сессияга Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан кодээ Совединиң даргазы депутат **Ө. А. Сат**, СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары депутат **А. Ч. Монгуш**, Каа-Хем райкүүскомунуң секретары **К. Ф. Бондаренко**, Бай-Тайга райкүүском даргазы **Р. С. Хунай-оол**, «Кызыл тудуг» эргелелиниң бригадири, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң кежигүнү депутат **С. Б. Сандан**, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазы депутат **Д. Б. Бузур-оол**, Тес-Хем районда «Чодураа» колхозтуң хойжузу депутат **И. С. Данзурун**, Ак-Довурак хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы **З. Ф. Манчина**, республика прокурору **В. Б. Карасал**, Мөңгүн-Тайга районнуң Каргы кодээ Совединиң күүскомунуң даргазы **К. Д. Чыпдык-оол**, «Найырал» совхозтуң хойжузу депутат **Т. А. Арантаң** болгаш СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** олар санал берген.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле сессия делгеренгей доктаалды чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Сессия Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнүнге **Ю. М. Рычковту соңгаан.**

Оон дараазында сессия дөрткү болгаш бешки айтырыгларын чугаалашкан. Тыва АССР-ниң күрүне эрге-чагырга органнарының болгаш күрүне эргелеп-башкарар органнарының дугайында Хоойлунуң 16-гы чүүлүнге база «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң дугайында», «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң дугайында», «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының кодээ, суур Совединиң дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлуларынга өскерилгелер болгаш немелделер киирер болгаш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң V болгаш VI сессияларының аразында хүлээп алган Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыктарын бадылаар, дугайында айтырыгны чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы депутат **В. Б. Добромыслов** кылган.

— 1972 чылдың январьдан 1973 чылдың июньга чедир бистиң республиканың эрге-чагырга органнарының болгаш эргелеп-башкарар органнарының тургузуунда чамдык өскерилгелер болган,— деп, илеткелчи эш Добромыслов чугаалаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1972 чылдың октябрь 6-да Чарлыы-биле Министрлер Чөвүлелиниң чанында Кинофикация эргелелин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кинофикация эргелели кылдыр эде тургускан. 1972 чылдың декабрь 6-да Чарлыы-биле Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелин тургускан. Министрлер Чөвүлелиниң Тудуг материалдары үлетпүр эргелелин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тудуг материалдар, үлетпүрүнүң бүдүрүлге каттыжыышкыны кылдыр эде тургускан. Ынчангаш ол өскерилгелерни болгаш немелделерни Тыва АССР-ниң эрге-чагырга органнарының болгаш эргелеп-башкарар органнарының дугайында Тыва АССР-ниң Хоойлузунуң 16 чүүлүнге киирерин илеткелчи саналдаан.

Сессия «Тыва АССР-ниң эрге-чагырга органнарының болгаш эргелеп-башкарар органнарының дугайында Тыва АССР-ниң хоойлузунуң 16-гы чүүлүнге чогуур өскерилгелерни болгаш немелделерни киирер дугайында Тыва АССР-ниң Хоойлузун чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

1972 чылдың июнь 19-та РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму «Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» Чарлыкты хүлээп алган дээрзин чугаалаан. Аңаа үндезилээш, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1973 чылдың февраль 12-де «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң дугайында» болгаш «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлуларынга немелделер киирер дугайында Чарлыкты хүлээп алган. Ында район болгаш хоорай Советтериниң күүскомнарының арагалаашкын-биле демисежир комиссиязын тургускан.

1972 чылдың сентябрь 20-де үнген «ССРЭ-де ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Хоойлузун» болгаш ол Чарлыкты хүлээп алганы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң «ССРЭ-ниң чамдык хоойлу-дүрүмнеринге өскерилгелер болгаш немелделер киирер дугайында» 1973 чылдың март 9-та Чарлыын ёзугаар РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1973 чылдың май 31-де «РСФСР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң дугайында», «РСФСР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының хоорай, хоорайда район Совединиң дугайында», «РСФСР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының кодээ, суур Совединиң дугайында» РСФСР-ниң Хоойлуларынга өскерилгелер болгаш немелделер киирер дугайында Чарлык хүлээп алган. Аңаа үндезилээш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму 1973 чылдың июнь 27-де «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң дугайында» болгаш «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының хоорай Совединиң дугайында» 1971 чылдың декабрь 28-те Тыва АССР-ниң Хоойлуларынга болгаш «Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының кодээ, суур Советтериниң дугайында» 1968 чылдың декабрь 25-те Хоойлузунга чогуур өскерилгелерни болгаш немелделерни киирер дугайында Чарлыктар хүлээп алган.

Илеткелчиниң саналын ёзугаар сессия ол Чарлыктарны бадылаан Хоойлуну чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1973 чылдың апрель 17-де Чарлыы-биле «Администрация аайы-биле онаар торгаалдарны улам кызыгаарлаар дугайында» Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1962 чылдың май 16-да Чарлыының 13-кү чүүлүнге өскерилгелер болгаш немелделер киирген. Илеткелчиниң саналы-биле ол Чарлыкты бадылап турар Доктаалды сессия чаңгыс үн-биле хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1973 чылдың январь 4-те Чарлыы-биле Тыва АССР-ниң садыг министри Т. К. Сагаачев өске ажылче шилчээни-биле ону Тыва АССР-ниң садыг министри хүлээлгезинден хостаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң январь 4-те Чарлыы-биле **Х. А. Салчакты** Тыва АССР-ниң садыг министринге томуйлаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1973 чылдың февраль 12-де Чарлыы-биле **К. Д. Будук-оолду** Тыва АССР-ниң ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң начальниинге томуйлаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1973 чылдың март 6-да Чарлыы-биле Тыва АССР-ниң кинофикация эргелелиниң начальниинге **А. Л. Аракчаа** томуйлаткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1973 чылдың март 6-да Чарлыы-биле өске ажылче шилчээни-биле С. С. Саттыг Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тудуг болгаш архитектура эргелелиниң начальниги хүлээлгезинден хостаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1973 чылдың май 22-де Чарлыы-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тудуг болгаш архитектура эргелелиниң начальниинге **В. Н. Белокопытов** томуйлаткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң сессиязы ол Чарлыктарны бадылап турар Доктаалды хүлээп алган.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Кадык камгалал болгаш социал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязының кежигүннери бөлүк депутаттар Кызыл хоорайның агаарын бокталдырып турар ышты шеглээр талазы-биле кандыг хемчеглер алдынып турарының дугайында айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинге тургускан.

Аңаа Тыва АССР-ниң Күрплан комиссиязының даргазы М. С. Салчак харыылаан. Хоорайны бокталдырып турар ышты шеглендирер талазы-биле суг дамчыдар хоолайны тудуп, оон ачызында хөй-хөй котельняларның санын эвээжедир хемчеглерни ап турар дээрзин ол чугаалаан.

Нарынның соңгулда округундан депутат М. Д. Бижек Эрзин биле Хөндей-Аксы суурлар аразынга орук тудуун кажан эгелээр дугайында айтырыгны Министрлер Чөвүлелиниң чанында Автоируктар тудар болгаш ажыглаар бүдүрүлге эргелелиниң начальниинден салган. Оон начальниги эш М. Чернов бодунуң харыызынга — Эрзин биле Хөндей-Аксы аразында орук тудуун бо чылдың июльдуң 'ийиги чартыындан эгелээр дээрзин чугаалаан.

Тыва АССР-ниң үшкү чыыжының алдыгы сессиязы моон-биле ажылын дооскан.

ЧУРУКТА: сессия хуралының үези. С. ФЕОКТИСТОВТУҢ фотоэд.

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИН ЧЫЫЛДЫРАР ДУГАЙЫНДА

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ

ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының сески чыыжының бешки сессиязын 1973 чылдың июль 30-де Москва хоорайга чыылдырар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы
М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары.
Х. НЕШКОВ.

Москва, 1973 чылдың июнь 29.

БИИ-ХЕМЧИЛЕРНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

Кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга киришпишаан, Бии-Хем районнуң колхозтары, совхозтар ажылчыннары шиитпирлиг чылда мал ажылының продуктуларын бүдүрериниң база күрүнеге дужаарының талазы-биле улуг чедиишкиннерлиг болуп турар. Районнуң ажыл-ишчилери күрүнеге эът болгаш сүт садарының чартык чыл планын хуусаа бетинде күүседипкенин СЭКП Тыва обкомунга, республиканың Министрлер Чөвүлелинге рапорттаан.

Бии-Хем районнуң ажыл-агыйлары чартык чылда 711 тонна эът садар планны ажырып, 750 тоннаны саткан. 2276 тонна сүт садар план 2483 тонна кылдыр күүсеттинген. Кедээ ишчилер мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарын уламчылавышаан.

(Бистиң корр.).

Деткип тур бис

Чагааны таныышкаш

«Бара-Хаак» совхозтуң механизаторлары. чолаачылары боттарының хуралынга чыглып келгеннер. Совхозтуң директору В. Евтушков украин механизаторларның чагаазын болгаш Кызылдың «Трансельхозтехника» автобүдүрүлгезиниң чолаачыларының кыйгырыын чыылганнарга таныштырган. Совхозтуң ажылчыдары ону деткип, күскү дүжүттү кыска хуусаада ажаап алырын хүлээнгеннер.

Хову-шөлде 550 га тарааның, 680 га чаңгыс чылдыг сигенниң, 65 га картофельдиң болгаш 507 га кукурузаның өзүмү эки. Оон хөй дүжүттү ажаап алырының бүгү аргазы бар. Ынчангаш ажаалдага ажылдаар машина-техниканың септелгезин август 1-де бүрүн доозар, тараа арыглаашкынның эки шынарлыг чорудар сорулганы олар салганнар. Тараа-даа, ногаа-даа ажаалдазының үезинде социалистиг чарышты калбартып, оон түңнелин доктаамал үндүрүп турарын база чугаалашканнар.

З. БҮРҮННЕЙ.

НААДЫМГА УТКУШТУР

Түлүктээн

Репортаж

«Бурунгаар» совхозтуң кыргылда пунктузунда ажыл хайныышкынныг. Ында тургускан электрилиг хачыларның шылыраан даажы бичии-даа үзүктелбес. Оон аңгыда кыргылданы дүргедедир, дүктүң чидириин болдурбас дээш хол хачызы-биле кыргыырын база организастаан.

Республиканың малчыннар Наадымынга төлептиг белек-биле ужуражыр дээш социалистиг чарыш кыргыкчылар ортузунда калбарган. Кыска чаңсар аразында пунктуда дээре кыргыкчыларның бирээзи Ефим Доржу-биле чугаалаштывыс.

— Ам хой кыргылдазын орту эрттирип тур бис,— деп, ол эгеледи.— Ниити хой саны 5700 хире. Бо хүнге чедир кыргааны-быс үш муң ажып тур. Ажылда үзүктелиишкин чок. Арай-ла хойларның дүгү шоолуг [illegible] кирип тур бис.

— Күрүнеге дужаар дүк [illegible] кежээ?

— Дужаар дүгүвүс 19 тонна чүве. [illegible] дүктү чүдүрүп чоруттувус.

— Хүнде бир кыргыкчының [illegible] Ефим Чамбал-ооловичиден [illegible].

— Кыргыыр норма хүнде 45 [illegible] чүве. Ону ажыр күүседир дээш кыргыкчылар ортузунда чарыш калбарган. Кыргыкчылар барык-ла шуптузу ол нормазы ажырып турар. А мен бодум хууда чамдык хүннерде ийи нормазын күүседип тур дир мен.

Электрилиг кыргылда машиналарын [illegible] лап таарыштырып турар. Ол бодунуң ажылын эки билир. Ынчангаш агрегаттың ажылдаарынга үзүктелиишкинни болдурбайн, кыргыкчыларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хандырып турар.

Тус-тус кыргыкчылардан Ефим Доржу, Виктор Байыр-оол, Аңчы Бижикмаа олар хүнде нормазын доктаамал ажыр күүседип, социалистиг чарыштың мурнакчылары болуп турарлар.

Дүктү сорттаары-даа шалыпкын болгаш шынарлыг. Кыргыттынган дүктү класстап сорттаарын бо талазы-биле эвээш эвес дуржулгалыг Лиза Байыр-оол удуртуп турар. Ол бисте мынча диди:

— Бо ажылга элээн үр апардым. Баштайгы чылдарда берге болур чорду. Чыл бүрүде-ле курстарга барып, дүк класстаарының арга-дуржулгазынга өөренип ап тургаш, мергежип бердим.

— Эрткен чылын сорттап, класстап чоруткан дүктүнерден хомудал хөй болган бе?—деп оон айтырдым.

— Дүк хүлээп алыр фабрикадан бисче хомудал келбээн. Бир эвес багай сорттаар болза, фабрика черге дүктү чоруткан ажыл-агыйны торгаар чүве болгай. А бисти торгаал онаавaан. Класстаашкын багай эвес болганын оон көрүп болур-дур.

Пунктуда кыргыкчыларның социалистиг чарыжын беш хонгаш-ла түңнеп, мурнакчыларны илередип, оларны шаңнап-мактап турар.

Үстүнде айыткан чедиишкиннер-биле чергелештир, четпес чүүл база барын айтыр херек. Бо пунктуда хойну дүргең кыргыыр арганы ажыглавайн турар. Дүргең кыргыыр арганың дугайын чугаалажы бээривиске, кыргыкчылардан ону билир кижи чок болган. Кырдыкчы бүрүзү-ле хойну хүлүп алгаш кыргып турар. Июнь айның эгезинде «Шын» солунга үнген, кыргылданың мурнакчы технологиязының дугайында плакат-арын-даа пунктуда чок. Ону ында кым-даа билбес болду. Кыргылданың мурнакчы аргазын ажыглаар дугайында совхозтуң кол зоотехниги Б. Тудупов-даа, кыргылданы дорт удуртуп турар зоотехник В. Пашинин-даа сагыш салбайн турары оон илдең-дир. Бо четпес чүүлдү чайладыр херек.

К. АРАКЧАА,
«Шынның» тускай корр.

УЛУСТАРНЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Бистиң колхозчуларывыс бедик деңнелге совет америк чугаалажыышкыннарның кичээнгейлиг-биле хайгаарап турганнар. Ядролуг дайынны болдурбазының дугайында ССРЭ биле АКШ-тың аразында дугуржулгага болгаш ийи чурттар аразынга кады ажылдажылганы хөгжүдеринче угланган өске-даа документилерге ат салганынга бистерниң өөрүшкүвүс, сеткил ханыышкынывыс улуг болган.

Амгы үениң эң чугула айтырыгларының талазы-биле ССРЭ биле АКШ-тың боттарының билчир чорууну күштелири делегейниң бүгү байдалынга чаагай салдарын чедирер. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң АКШ-ка аян-чоруунуң түңнелдери, оон Францияга чорааны бүгү делегейге тайбыңны быжыглап, тургузарынга илиг болуру чугаа чок.

Бистиң партияның Төп Комитединге болгаш Леонид Ильич Брежневтиң бодунга-даа чер кырынга тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаары дээш мегаг-шылаг чокка сагыш салып турары дээш улуу-биле четтирдим. Бистер, хөвеңчилер, аңаа харыы кылдыр бистиң ынак Ада-чуртувустуң экономиктиг күчүзү хүннүң-не улам улгатсын дээш бүгү чүүлдерни кылыр бис.

Бистиң колхозтуң хөвең шөлдерин көөрге, өөрүнчүг-даа. Ам бистиң ажыл-агый бүгү күштүг хөвең тараан шөлдерни болбаазырадып, кылырынче мөөңнээн. Салган сорулгавысты күүседир —гектар санындан-на 42 центнер хөвеңни ажаап алыр дээш бүгү күжүвүстү салып, хөй чылда чедип алган дуржулгавысты ажыглаар бис.

К. НАЗИРОВ.
Регар районнуң Калинин аттыг колхозунуң даргазы.

Таджик ССР.

(СЭТА).

СТАВРОПОЛЬЕДЕ ДҮЖҮТ АЖААЛДАЗЫ

Баштайгы гектар-гектар тарааны кескен, бастырып алган дүжүт чаагай, күрүнеге баштайгы тонна-тонна тарааны саткан — дыңнадыглар Ставрополье ховуларының ажыл-агыйларындан кээп турар.

Ставропольеде эң кандаашкынның кашпа районнарда аңгыда, чер болганда үнген тарааның дүжүдү чаагай. Бир гектардан-на 20—21 центнер тараа дүжүдүн алыры болгаш күрүнеге ийи миллион ажыг тонна тарааны садары—социалистиг хүлээлгелерин тараажыларның күүсеткен турарында чигзиниг чок. Ону чедип алыры белен эвес-ле харын: тараа кезери калбарган үеде чаъстап турар.

Үениң байдалы ындыг нарын апарганда, тарааны тавычалай кезип тургаш дүжүт ажаап алыры болгаш техниканы бөлүглештирип тургаш ажыглаары зажок чугула. Украин механизаторларының үлегерин ёзугаар тарааның биче-даа чидирии болу баарын баш бурунгаар чайладыр, дүжүт ажаап алырының үнелиг артынчыларын мал азыраарынга ажыглаар кылдыр бүрүн ажаап алыр бүгү чүүлдерни ставропольчулар кылып турар. Комбайннарны ыяк белеткээн, ажылдаарын таарыштырган болгаш тараа төктүр дыдык-тиглерин дуглаан. Оларның хөйүн тараа бөгү чыып алыр дериглер-биле хандырган. Агрегаттар черле ийи ээлчегтиг ажылдаар. Ажыл-агыйларга ындыг дуза чедирер дээш хоорайжылар келир.

Ставропольениң тараажылары дүжүдүн сес-ондан шоолуг ашпас хүн дургузунда, тавычалар бастырарын—ийи неделяда доозар дээн. Дүжүт ажаап алырының шынарын тускай комиссиялар, депутаттар төлээлери, улусчу болгаш комсомолчу контролёрлар хынап турар.

СТАВРОПОЛЬ.

(СЭТА-ның корр.).

Түңнелдер эки

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг-Хурал» колхозунуң кыргылда пунктузунда амгы үеде ажыл хайныышкынныг. Баан, аяс хүннерде ажыл аңаа дыка эрте эгелээр. Пунктунуң дериглези эки. Ында электрилиг 42 хачы бар.

Колхоз бо чылын 24 муң баш хой кыргыыр. Күрүнеге 78 тонна дүктү дужаар планныг. Баштайгы кыргылда багай эвес түңнелдерни көргүскен. Колхоз 8,5 тонна дүктү күрүнеге саткан.

Шиитпирлиг үшкү чылда кызымак ажылдап, алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турар хойжулар колхозта бар. Чижээ, Андрей Содунам, Доржаң Байкара, Чамзы Чигжит-оол ниитиниң малын хорамча чок өстүрүп, 100 башка онаалтыр 100—102 хураганны тус-тузунда менди камгалап алганнар.

(БИСТИҢ КОРР.).

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үшкү чыжының алдыгы сессиязы.

ДЕПУТАТ—ЧОННУҢ БҮРҮН ЭРГЕЛИГ ТӨЛЭЭЛЕКЧИЗИ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары С. Х. Красныйның илеткелинден

Бистиң республиканың ажылчы чоннары партияның XXIV съездизиниң, СЭКП ТК-ның декабрь болгаш апрель Пленумнарының шиитпирлерин боттандырар, беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылының онаалдаларын күүседир дээш политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турар. Олар СЭКП ТК-ның болгаш ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң партияның XXIV съездизиниң ажылдап кылганы Тайбыңның программазын боттандырар талазы-биле хайныышкынныг болгаш үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазын улуг сорук кириишкин-биле бир эп-сеткилдиг деткип турарлар дээрзин эш Красный бодунуң илеткелиниң эгезинге демдеглээн.

Чер-чер Советтеринге июнь 17-де болуп эрткен соңгулдалар социалистиг бүгү нацияларның болгаш улустарның быжыг чаңгыс эвиниң, оларның партияны болгаш чазакты долгандыр сырый каттышканының, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң бузулбас блогунуң, социалистиг демократияның ёзулуг тиилелгезиниң чаа, көскү илерээшкини болганын илеткелчи айыткан. Республиканың чер-чер Советтеринге 3166 депутат соңгуткан. Бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның 99,82 хуузу депутаттарга кандидаттар дээш бадылаашкынын бергенин ол дыңнаткан.

Партияның сагыш салыышкынының ачызында республиканың Советтериниң идепкейи бедээн, ажыл-агый, культура тургузуушкунунга ролю улгаткан. Олар чогаадыкчы энергиязын СЭКП-ниң XXIV съездизиниң болгаш ТК-ның сөөлгү чылдарда хүлээп алган доктаалдарын күүседиринче угландырып турарын илеткелчи демдеглээн. Областың партия организациязының удуртулгазы-биле республиканың Дээди Совединиң Президиуму, чер-чер Советтери депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлуну тайылбырлаар болгаш боттандырар талазы-биле чамдык ажылдарны кылган.

Кызылга болгаш районнарга Советтерниң удуртур ажылдакчыларының семинарларын эрттирген. Хоойлуну совет активиниң школаларынга өөренген. Депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында айтырыгларны бүгү районнар болгаш хоорайлар Советтеринге, көдээ Советтерниң хөй кезиинге, күш-ажылчы коллективтерге чугаалашкан. Хоойлу күүселдезиниң чамдык районнарда байдалын партия обкомунуң бюрозунга, республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң хуралдарынга чугаалашкан.

Ап чоруткан хемчеглерниң түңнелинде Каа-Хем, Тес-Хем, Таңды, Улуг-Хем районнар болгаш хөй көдээ Советтерниң депутаттарының идепкейи болгаш ролю бедээн.

Тываның улус ажыл-агыйының бүгү адырларының ажыл-ишчилери бо чылдың онаалдаларын бедик көдүрлүүшкүн-биле күүседип турар. Үлетпүр продукциязын сайгарарының бо чылдың беш айларының планын 104,9 хуу күүседип, 1 миллион 419 муң рубльдиң продукциязын пландан ажыр сайгарган. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге сайгарган продукцияның хемчээли барык 2 миллион рубльге азы 6,7 хуу көвүдээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын 104,1 хуу күүсеткен.

Республиканың тудуг организациялары эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге, беш айлар дургузунда төпчүткен капитал салыышкыннарының күсели-биле 1 миллион 550 муң рубльдиң кол фондуларын хөйнү ажыглалга киирген. Ниитизи-биле 28779 дөрбелчин метр чуртталга шөлү ажыглалда киирген.

Автотранспорт бүдүрүлгелери 152 муң тонна чүъкту пландан ажыр сөөрткен. Беш айларда күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазының болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының планнары чедиишкинниг күүсеттинген. Коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелериниң ажылында көскү чедиишкиннер бар.

Көдээ ажыл-агыйның ажылишчилери чартык чылда эки түңнелдерлиг ажылдап турар. Час соок-даа болза тараа культураларының тарылгазын өй-шаанда, эки шынарлыг чоруткан.

Школаларның, өөредилге черлериниң, культура-чырыдыышкын, медицина албан черлериниң ажылы элээн экижээн.

Ол бүгү чедиишкиннерни чедип алырын хандырарынга республиканың Советтери, оларның депутаттары көскү салыышкынныг ажылдааның илеткелчи айыткан. Депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлунуң негелделерин боттандырбышаан сессиялар эрттирери элээн экижээн, аңаа хүлээп алган шиитпирлерниң үре-түңнелдии бедип, хөй талалыг айтырыгларны чугаалажып турар.

Кызыл хоорай болгаш районнар Советтериниң сессияларынга эрткен чылын болгаш бо чылдың бирги чартында 401 айтырыгны чугаалашкан, аңаа 614 кижи санал берген. Азы ол бүгү депутаттарның 66 хуузу болуп турары оларның идепкейиниң бедээниниң херечизи. Сессияларга, күүском хуралдарынга айтырыглар белеткээринге, шиитпирлер күүселдезин контрольдаарынга депутаттарны хаара тудар талазы-биле Каа-Хем, Улуг-Хем, Бай-Тайга районнарның Советтериниң эки дуржулгазындан чижектерге илеткелчи тодаргай доктааган.

Ынчалза-даа республиканың чамдык Советтериниң сессияларын белеткеп база эрттирип турарында четпестер бар. Ылаңгыя депутаттарның элээн хөйү чылдагаан чокка сессияга орурушпайн барып, чугула айтырыгларны чугаалажырынга идепкейлиг киришпейн турар. Маңаа холбаштыр Бии-Хем, Тожу район Советтериниң депутаттарының сессияларга кошкак киржилгезин илеткелчи чидии-биле шүгүмчүлээн.

Советтерниң сессияларынга депутаттың күүсекчи органнардан, ажыл-агыйларның удуртукчуларындан негелде кылыр эргезин чаа Хоойлуда магадылаан. Ындыг турбуже, республиканың чамдык чер-чер Советтери ону чогуур-биле күүсетпейн турар. Чер-чер Советтери эрткен бүдүн чартык чыл иштинде чүгле 47 негелдени сессияларга көрген.

Советтерге депутаттарның соңгуур болгаш соңгудар эргезин чаа Хоойлуда магадылаан. Илеткелчи маңаа хамаарыштыр чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының ажылын чижектер-биле сайгарган. Чамдык Советтерниң доктаамал комиссияларының идепкейи чогуур деңнелче көдүрүлбээн. Чижээ, эрткен чылын район Советтериниң доктаамал комиссияларының нити санының чүгле 36 хуузу, хоорай Советтериниң доктаамал комиссияларының 32 хуузу, суур Советтериниң —67 хуузу, көдээ Советтерниң доктаамал комиссияларының 43 хуузу сессияга отчёттарын берген. Мөңгүн-Тайга, Тес-Хем, Тожу, Өвүр, Бии-Хем район Советтериниң доктаамал комиссиялары Советтерниң мурнунга отчётту эвээш кылган. Оларның дыка хөйү ажыл планын безин тургуспаан. Хоойлуга үндезилээш чер-чер Советтери чаа соңгуткан доктаамал комиссияларны ажыл-агыйның тус-тус адырларының чугула айтырыгларын ханызы-биле сайгарып көрүп, углап-баштап, ол ажылче массаны хаара тударын чедип ап, доктаамал комиссияларның, депутаттарның эки дуржулгазын нептередири чугула дээрзин илеткелчи айыткан.

Депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлуга дүүштүр чер-чер Советтериниң депутаттарының хөй кезии соңгукчулар мурнунга отчёттарын кылган. Ылаңгыя Бай-Тайга, Каа-Хем районнарда депутаттар 100 хуу отчёттаанын илеткелчи демдеглээш эки ажылдыг депутаттарны мактаан.

Ынчалза-даа депутаттарның отчёттарын организастаар ажылда шыңгыы четпестер бар. Чамдык депутаттар отчёдун шуут бербейн, а чамдызы чылда чаңгыс катап отчёттаза-даа ооң документациязын кылбайн, соңгукчуларның санал-оналын кичээнгейге албайн, оларның чагыгларының дугайын уттуп турар фактылар бар. Кызыл хоорай Совединиң он үшкү чыжының депутаттары турган болгаш бо чылын база катап соңгуткан 57 кижиниң 25-и ийи чыл иштинде чаңгыс-даа катап отчёдун кылбаан, а 14 депутат тус-туста чүгле чаңгыс удаа отчёттаан болуп турар. Ындыг четпестер Тес-Хемниң Берт-Даг, Чыргаланды көдээ Советтериниң депутаттарында база турган. Кызылда болгаш өске-даа районнарда депутаттарның бөлүк-бөлүк болуп алгаш чон мурнунга отчёт кылыр практиказын илеткелчи буруу шаап көрбүшаан, Советтерниң чаа чыжының депутаттарының отчёттарын организастаарда ёзу барымдаалаар ындыг чорукту болдурбазынче кичээнгейни угландырган.

Депутаттарның соңгукчуларны хүлээп алыр, оларның хомудалдарын болгаш билдириишкиннерин шын шиитпирлээр талазы-биле ажылы партияның болгаш чазактың салып турар негелделериниң деңнелинге ам-даа четпейн турар.

Советтерниң, оларның күүскомнарының болгаш депутаттарының чугула хүлээлгези— соңгукчуларның чагыгларын күүседир дээш ажылды хүн бүрү чорудары болур. Бо талазы-биле чамдык чедиишкиннер чедип алдынган. 1972—1973 чылдарда Тыва АССР-ниң Дээди Советинге киирген 109 чагыгның 50-ин сайгарган, 38-ин күүседириниң кырында келген. Районнар болгаш Кызыл хоорай Советтериниң хүлээп алганы 634 чагыгның 484-үн ол-ла үе иштинде күүсеткен.

Ынчалзажок чамдык чер-чер Советтери, оларның депутаттары, министерстволар болгаш эргелелдер чагыглар күүседиринче чогуур сагыш салбайн турарын илеткелчи шүгүмчүлээн. Ынчангаш чагыглар күүселдезинче кичээнгейни күштелдирери, бо ажылга депутат бөлүктериниң ролюн бедидеринче кичээнгейни оратор угландырган.

Илеткелчи ооң ыңай Советтерниң күүскомнарының отчёттарын доктаамал организастаары депутаттарның идепкейин бедидеринге, ажыл-херекти контрольдаарынга чугула рольдуг болуп турарын демдеглээш, социалистиг хоойлу-дүрүмнү болгаш корум-чурумну быжыглаарынга депутаттарның ролюн айытпышаан, оларның эрге-хүлээлгелерин боттандырарынга чогуур дузаны чедирери күрүне органнарының, бүдүрүлгелерниң, албан-организацияларның, албан-дужаалдыг кижилерниң хүлээлгези болуп турарын демдеглээн.

Советтерниң организастыг ажылының деңнелин шиитпирлиг бедидип, оларның күүскомнарының ажыл-чорудулгазын шүгүмчүлелдиг ёзу-биле көрүп, оларның харылап турары девискээринде турар ажыл-агыйларның, бүдүрүлге болгаш албан черлериниң ажыл-херээниң байдалы дээш улуг негелделиг болур талазы-биле сорулгаларга илеткелчи доктааган.

Эш С. Х. Красный бодунуң илеткелиниң түңнелинде беш чылдың шиитпирлиг чылында планныг онаалдаларны күүседир, база чаа Хоойлуну боттандырар дээш республиканың Советтериниң мурнунда улуг сорулгаларны тодаргай чугаалаан. Депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлу Тываның Советтериниң, оларның депутат бүрүзүнүң СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседир дээш ажыл-ишке идепкейин улам бедик көдүрер дээрзин ол илергейлээн.

Илеткел талазы-биле сессияга саналдардан

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үшкү чыжының алдыгы сессиязынга «ССРЭ-де ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында «Хоойлузунуң республикада күүселдезиниң чорup турарының дугайында эш С. Х. Красныйның илеткелиниң талазы-биле санал-оналдар сессияга эгелээн.

Бир дугаарында Чөөн-Хемчик районнуң Хайыракан көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы депутат **Ө. А. Сат** сөс алгаш: СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан районнуң болгаш Хайыракан көдээ Советтиң ажылишчилери күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ажылдап турарын дыңнаткан. Район чартык чылда күрүнеге эът садар планын 100 хуу, сүттү 110 хуу, дүктү 101 хуу күүсеткен. Он-он мурнакчылар аңаа боттарының күш-ажылчы үлүүн киирген.

Депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлуну көдээ Совет, ооң депутаттары өөрүшкү-биле хүлээп алгаш, хүн бүрүнүң ажылынга ону удуртулга болдуруп турарын депутат бодунуң саналынга чижектер-биле көргүскен. Ажылды чаа Хоойлунуң негелдезиниң деңнелинге көдүрер дээш Советтиң сессияларынга доктаамал комиссияларның болгаш депутаттарның отчёдун дыңнап турар. Советтиң, ооң депутаттарының хөй-нити организациялары-биле харылзаазы быжыгып, беш ажыг кижи составтыг эш хуузунуң суду, улусчу дружина, он ажыт агитквартира ажылдап турар. Депутаттарның сессияларга идепкейи бедээн.

Ынчалза-даа чаа Хоойлуну күүседир талазы-биле ажылда четпестер ам-даа хөй. Ону чайладырын хүлээнип ап турарын эш Сат медеглээш, депутаттарга берген улуг эргелерни чамдык автотранспорт черлериниң ажылдакчылары хажыдып турарын шүгүмчүлээн. Чадааның автовокзалын дүн-хүн чок ажылдаар кылдыр алгыдарын ол күзээн.

— Районнуң партия болгаш совет органнары, чер-чер Советтери депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлуну боттандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш Хоойлуну өөренир, ооң негелделерин күүседир сорулганы салган,— деп, СЭКП-ниң Эрзин райкомунуң бирги секретары депутат **А. Ч. Монгуш** саналынга чугаалааш, районнуң чер-черлеринге кылып чоруткан ажылдарга доктааган. Чер-чер Советтериниң, оларның хөй депутаттарының ролю, идепкейи бедээн. Депутаттар соңгукчулар мурнунга доктаамал отчёттап, сессияларга ажылишчи санал-оналдарын киирип турар апарган. Соңгукчуларның чагыгларын күүседир дээш албан-дужаалдыг кижилерниң харысалгазы элээн бедээн. Ооң түңнелинде Мөренде 240 олуттуг школаны болгаш интернатты, Бай-Даг суурга интернатты туткан, уруглар-албан черлериниң өске-даа тудугларынче кичээнгей күштелген.

Советтерниң он дөрткү чыжының депутаттарынга чаа Хоойлуну өөредир талазы-биле ажылды чорудуп турарын эш Монгуш демдеглээш, соңгукчуларның оларга берген чагыгларын күүседир талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Ол хемчеглер чаа Хоойлуну күүседир талазы-биле депутаттарның ажыл-чорудулгазының үндезини болуп турарын чугаалаан.

Бай-Тайга район Совединиң күүскомунуң даргазы **Р. С. Хунай-оол** сессияга санал бергеш, чер-чер органнары-биле бистиң республиканың министерстволарының, эргелелдериниң сырый харылзаалыг ажылдаарының чугулазын онзалап демдеглээш, чамдык саналдарны киирген. Районга бүдүрүлге-техниктиг участокту, көжүп чоруур мехколоннаны тургузарын ында тудугсуурнуң хөгжүлдези негей берген деп ол дыңнаткан.

Каа-Хем район Совединиң күүскомунуң секретары **К. Ф. Бондаренко** саналдааш, чаа хоойлуну боттандырар талазы-биле ажылды районнуң чер-чер Советтери социалистиг хүлээлгелерни күүседир, депутаттарның идепкейин бедидер дээш ажылдар-биле холбаштырып турарының дуржулгазын чугаалааны солун болган.

Районда Советтерниң барык бүгү күүскомнарында депутаттарның стендилерин, булуңнарын тургускан. Оларның округтарга, доктаамал комиссияларга, депутаттар бөлүктеринге ажылын, соңгукчуларның чагыгларын күүседип турарын ында көргүскен. Депутаттың хүнүн доктаамал эртирип, «Депутаттың чаа чүүлү болгаш үнү» деп бюллетеньни үндүрүп, оларның ажылының дуржулгазын аңаа көргүзүп турар. Чер-черлерге хүн бүрүнүң дузазын чедирери-биле күүскомнар хүнүн эрттирип келген. Сөөлгү ийи чылда Советтерниң күүскомнары сессияларга депутаттарның кылган шүгүмчүлелдиг саналдарының күүселдезиниң дугайын информастап турар апарган. Район болгаш көдээ Советтер перспективтиг план-биле ажылдап, өске-даа улуг ажыл-херектерни кылганын эш Бондаренко чугаалаан.

Депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлунуң республикада күүсетинип турарын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму доктаамал хайгаарап, бо талазы-биле хыналда ажылдарын чорудуп турар дээрзин Президиумнуң кежигүнү депутат **С. Б. Сандан** бодунуң саналынга демдеглээн. Хоойлу күүселдезиниң байдалы Бай-Тайга районда кайы хирел дээрзин таныжып чорааның, ында чер-чер Советтериниң ап турар хемчеглериниң дугайын ол чугаалаан.

Эш Сандан чамдык албан организацияларның, оларның ажылдакчыларының талазындан Советтиң депутаттарынга кичээнгей чок, оларны хүндүлеп көрбес фактылар ам-даа таваржып турарын айыткан. Аңаа чижек кылдыр бо чылдың май айда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң бөлүк депутаттары Тээлиге албан ужуруунда чораш, оон үнерде самолётка-даа, автобуска-даа олурар дээрге оларга олуттар бербээнин шүгүмчүлээн.

Ооң дараазында ажылчы чоннар депутаттарының Ак-Довурак хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы **З. Ф. Манчинага** сөс берген. Депутаттарның эрге-хүлээлгезиниң дугайында Хоойлу дээрге чоннуң бүрүн эргелиг төлээлекчилериниң, оларның төлээлеттирген органы Советтер дугайында Коммунистиг партияның сагыш салыышкынының база бир херечизи болган болгаш ол чорук чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазын идепкейжидеринге, оларның ат-алдарын бедидеринге улуг рольду ойнаан дээрзин амыдырал бадыткаан деп ол чугаалаан. Ону Барыын-Хемчик районнуң Советтериниң, ылаңгыя Ак-Довурак хоорай Совединиң ажыл-чорудулгазындан көрүп болур. Хоорай Совединиң сессиязынга, ооң күүскомунуң хуралдарынга үлетпүрлүг аныяк хоорайның хөгжүлдезиниң чугула айтырыгларын дидими-биле тургузуп турар апарган. Эрткен чылдың төнчүзүнде Советтиң сессиязынга хоорайның бүдүрүлгелери ССР Эвилелиниң 50 чылынга алган социалистиг хүлээлгелерин канчаар күүседип турарының дугайында, ооң дараазында сессияларга хоорайның чурттакчыларының садыг хандырылгазының, корум-чурум үрээр болгаш кем-херек үүлгедиглери-биле демисел дугайында дээш, өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

— Сөөлгү үеде бистиң доктаамал комиссияларывыстың ажылы онза идепкейжип, харылап турар адырларының ажыл-чорудулгазынга шиитпирлиг салдарны чедирип келген — деп, эш Манчина демдеглээн.— Бистиң хоорайывыста колдуунда аныяктар чурттап турар, ылаңгыя аныяктар ортузунга ажыл чугула черни ээлеп турар. Аныяктар ортузунга ажыл талазы-биле доктаамал комиссия (даргазы депутат Ф. Кленов) чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, аныяк кижилерниң ажылдап, дыштанып турарын доктаамал сонуургап, бо талазы-биле ажылды организастап келген. Совет, ооң күүскому соңгукчуларның чагыгларын күүседиринче, хамаатыларны хууда айтырыглар талазы-биле хүлээп алырынче кичээнгейни салып келген. Ооң ачызында Советтиң ажыл-чорудулгазынга чоннуң киржилгези калбарган. Ам бистиң мурнувуста сорулга — депутаттарның идепкейин, харысалгазын улам бедидер дээш организастыг ажылды күштелдирери болур — деп, депутат чугаазын доосжан.

— Депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлунуң амыдыралга боттаныып турарын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле доктаамал комиссиязының ажылындан көрүп болур,— деп, ооң даргазы депутат **Д. Б. Бузур-оол** онзалап демдеглээн. Доктаамал комиссия республиканың улуг-улуг бүдүрүлгелериниң, тудуг организацияларының ажылын доктаамал хайгаарап, ында бар улуг четпестерни чайладыр, оларда ажыглаттынмайн турар иштики курлавырларны илередип, ону ажыглаар талазы-биле ажылдарны кылган. Бодунуң хуралдарынга ол айтырыгларны чугаалажып, чогуур саналдарны Министрлер Чөвүлелинге тургузуп келген. Көдээ ажыл-агыйны сайзырадырынга ажыктыг болур Кызылда тудуп турар ажыткы заводунуң тудуун дүргедедир, «Тыва кобальт» комбинадының бүдүрүлгезиниң артынчы-тогланчылары — аммиакты чемишчидилгеге ажыглаарын Көдээ ажыл-агый министерствозу болгаш Дуржулга станциязы өөренип көөрү чогуур дээрзин болгаш тураскаал белектерни чоннуң, ажыл-агыйның хереглелинге ажыктыг чүүлдерни «Тыва даг-дүгү» комбинаттың бүдүрүп эгелээнинден үлегер ап, ону калбартыр талазы-биле республика бүдүрүлгелериниң бар аргаларын илередип, ындыг чүүлдерниң хереглелин тодарадырын Күрпланга негеттинип турар дээрзин ол сүмелээн.

Депутат **И. С. Данзурун** бодунуң саналынга Советтиң депутадының харысалгазының дугайын тодаргай чугаалап, аңаа доктааган. Ылаңгыя депутат кижи бүгү талазы-биле мурнакчы, идепкейжи, соруктуг болурун ол чугаалаан болгаш ооң ажылдап турар Тес-Хемниң «Чодураа» колхозунда ажыл-агыйның чамдык түңнелдерин дыңнаткан.

— ССРЭ-де ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Хоойлузу болза, ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээринге Советтерниң, оларның депутаттарының ролюн бедидеринче угланган— деп, Тыва АССР-ниң прокурору **В. Б. Кара-Сал** саналын эгелээн.

Ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтери, прокуратура, юстиция, иштики херектер болгаш суд органнары депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлуну тайылбырлаар ажылды идепкейжидип чоруткан. Сессияларга, Советтерниң күүскомнарының хуралдарынга социалистиг хоойлуну болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынче угланган айтырыгларны үргүлчү чугаалажып турар болу берген. Ооң түңнелинде чамдык районнарда, чурттакчылыг черлерде кем-херек үүлгедир чоруктар кызырылган. Сан-медээлерни ёзугаар алырга Кызылда, Ак-Довуракта, Хову-Аксында, Таңды, Улуг-Хем районнарда кем-херек үүлгедир чорук бичии эвээжээнин оратор демдеглээн.

Кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демиселди чорудуп турза-даа, хулиганнар, арагачылар, кем-херек үүлгедикчилери-биле демиселди чорудар дугайында хоойлуларны чамдык черлерде четпес күүседип турарындан чурум үрээр, кем-херек үүлгедирлерниң саны кызырылбайн турар. Чер-чер Советтери болгаш администрация органнары кем-херек үүлгедикчилери-биле ам-даа шыңгыы демиселди чорутпайн турарын эш Кара-Сал чугаалааш, моон соңгаар бо талазы-биле ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтериниң сорулгаларынга доктааган.

Мөңгүн-Тайга районнуң Каргы көдээ Совединиң күүскомунуң даргазы К. Д. Чындын-оол, Улуг-Хем районнуң «Найырал» совхозтуң хойжузу депутат Т. А. Арантаң сессияга санал бергеннер. Олар ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң депутаттарының эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлуну амыдыралга боттандырар талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглеринге доктаап, тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш канчаар ажылдап турарын чугаалааннар.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** сессияга делгереңгей чүве чугаалаан.

— СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң АКШ-ка тайбыңның аян-чоруу чедиишкинниг доозулган, делегей байдалында улуг өскерлиишкиннер бооп турар үеде бо сессия эртип турар-дыр. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хүлээп алганы Тайбың программазын амыдыралга боттандырар дээш ап чорудуп турар хемчеглерин бистиң республиканың ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле кады бүрүнү-биле чүүлдүгээнүн, изин-биле деткип турар деп, эш Ширшин демдеглээн.

Тоску беш чылдың шиитпирлиг үшкү чылының бирги чартының планныг онаалдаларын Тываның ажыл-ишчилери чедиишкинниг күүседип турарлар. Ылаңгыя малчыннар күрүнеге эът, сүт, дүк садарының чартык чыл даалгазын чедиишкинниг боттандырган. Кылдынган ажылдар-биле чергелештир үлетпүр бүдүрүлгелерде болгаш мал ажылында ам-даа шиитпирлээр ужурлуг улуг айтырыглар барын тодаргай чижектерни киирип тургаш оратор чугаалаан. Малчыннарның амыдырал-чуртталгазын экижидер, оларны ийи ээлчеглиг ажылче шилчидерин чугулалап көрген.

Хоорайлар, суурлар чаагайжыдылгазының айтырыы — амгы үеде чугула ажылдың бирээзи. Ындыг турбуже, бо чугула херекти ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтери кошкак боттандырып турарын айыткаш, олче депутаттарның кичээнгейин эш Ширшин угландырган.

— Депутаттарның эрге-хүлээлгелериниң дугайында Хоойлуну амыдыралга боттандырып тургаш, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын чедиишкинниг шиитпирлээринге депутаттар боттарының төлептиг үлүүн киирерлер — деп, оратор түңнелинде чугаалаан.

Малчыннар Наадымынга уткуштур

ЧАЙГЫ СААЛДА

Каа-Хем унун өрү чоктаан тудум, оон каас чурумалдары дам-на баар, ийин. Сарыг-Сепке чоокшулап олурунда аржаан ышкаш арыг суглуг, чиңгежек хем сени уткуп, «Мээн унумну өрү чоктап көрүнер» дээнзиг, мөңге ногаан шивилери безин мөгейип, чалай бээр.

«Мерген бо-ла болгай» деп чогаалда бижээнин дораан-на сактып каар сен. Мергенниң чалаашкынын ёзугаар оон чараш чурумалдары, ажыл-ишчи кижилери-биле таныжылга эгелээр.

«Октябрь 14 чылы» колхозтуң Мерген сүт-бараан фермазы чайлаглай берген болду. Ферма төвүнден ооң эргелекчизи Кызыл-оол Кара-кысович Ховалыг-биле кады чайлагже халтывыс. Мерген унунуң ногаан «хевистери» шейлүп-ле олур. «Сагыш-сеткилинге чаа бодалдар кирзин» дээнзиг, чайның кужу хек ындынналдыр ыдып турары дыңналыр. Өзенчигештерде сөөскенниң ак чечектери «аржыыл чайып» уткуп тургулаар.

Ферманың турлаа деспек кырында көстүп келди. Эртенги саалданың кидин-тулук үезинде чедип келген болдувус. Чаңчыкпаан кижи салчаптып болгу дег, сарала инектер саалдага чаңчыккан дайы-биле шөлээн турлар. Ажыл хайныышкынныг-даа болза ыыт-шимээн шоолуг-ла чок, саанчы бүрүзү ажылында чардыккан. Чүгле саанчыларның «ГЭС» деп баштактанып адаары дизель «хөректени» аарак хөөмейлеп тур. Механизастаттынган саалданың судалы болур ол «ГЭС-ти» Леонид Селезнев башкарып турар.

Бирээзинге-ле 12 инек саар 4 станоктарны шууштур тургускан. Ферманың 12 саанчыларының кижи бүрүзү-ле ол станоктарга хары угда үш хире инекти саап турар болду.

— Саалданы эртен, кежээ чорудуп турар бис. Бо турлагга чүгле саалда үезинде келгеш, ажыл соонда ферма төвүнче бистерни дедир аппарып турар машина бар. Бо шиитпирлиг чылда бир инектен 1800 килограмм сүт саар хүлээлгелиг мен. Менде быжыглаан 33 инектен хүнде-ле ортумаа-биле 300 литр сүттү саап ап тур мен. Алган хүлээлгемни 11 айларда күүседир дээш кызып ажылдаар мен— деп, район Совединиң депутады Светлана Чыдыг-оол чугаалай-дыр.

Районнуң фермалар аразынга шилчиир тугун тудуп турар бо фермада С. Лопсан, Т. Смирнова, С. Алыма, А. Куртугбай дээш шудургу ажыл-ижи-биле коллективин алдаржыдып турар кижилер кайы хөй. Чайлагда саалда үезинде бир эр саанчыга ужуражы бердивис. Ону Октябрь Оглукпан дээр. Ол бодунуң дугайында мынчаар чугаалады:

— Саанчылааш он чыл бооп тур мен. Бо чылын бодумда тускай быжыглаан инектерим чок. Солукчу саанчылап турар кижи мен. Бисте саанчылар ээлчежип 2—3 хүн дыштанып турар. Ол үеде саанчыларның инектерин саар кезек солукчу саанчылар бар улус бис. Бо дээрге чүүден харыысалгалыг. Кижи мурнунда саанчының деңнелинден көргүзүгнү кудулатпайн, харын оон ажырар дээш кызып ажылдаар боор-дур. Бир эвес мээң бо чаа саганым Черушка ышкаш сүткүр инектер таваржыр болза амыр-ла-дыр ийин…

Чайлагда малдың дус-кужуру четчир. Саалда мурнунда-ла бир инекке 2,5 килограмм чарбаны берип турар. Ферманың чайгы турлаа чаңгыс черге турбас, ону өйлеп солуп турар болду. Ол ышкаш инектерниң бызааларын 10 хонгаш-ла иезинден чаргаш, өске черде азырап, одарладып турарын чугаа кадында билдим.

Районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң Көк-Хаак сүт-бараан фермазы-биле чарыштыг мергенчилер чартык чылда күрүнеге 211 тонна сүттү садар планныг. Олар алган хүлээлгезин чайлыг күүседиптериниң аргалары барын бо хүннерде көргүзүглери-ле бадыткап турар. Ферманың коллективиниң шиитпирлиг чылдың бирги чартында киирген үлүг-хуузу удавас болур республиканың малчыннар Наадымынга күш-ажылчы белектер болур.

С. ВЛАД-ООЛ.

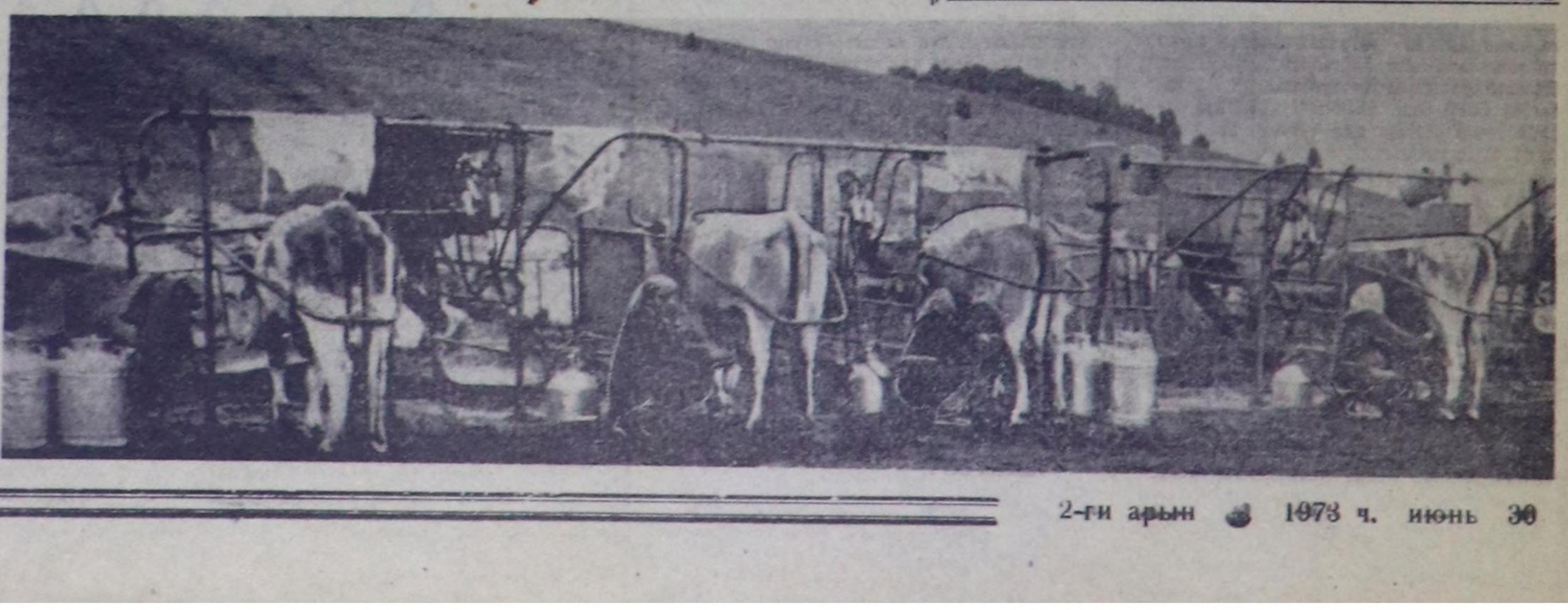

ЧУРУКТА: механизастаттынган чайгы саалданың үезинде инектерни ажык черде саап турары.

С. ФЕӨКТИСТОВТУҢ фотозу.

Мурнакчы бригада

Чербиниң ыяш белеткээр пунктузу. Контора чанында бөлүк ажылчыннар аразында бир-ле чүвени хөөрешкен турлар. Чугааның уг-шии ажыл-иштиң канчаар чоруп турарының дугайында хевирлиг. Оларның аразында аныяк кижиниң чанынга чеде бергеш, мендилештим. Ыяш дилер цехтиң мастери П. М. Кугаевский ол болду.

— Силерниң ыяш дилер бо цехте каш бригада барыл, ол ышкаш ажыл-ижиңерниң дугайын чугаалап берип көрүңерем, Петр Михайлович — деп, оон диледим.

— Бисте 2 бригада бар. Бөгүнгү ээлчегде Константин Мирошниковтуң бригадазы ажылдап тур. Ол бригада ыяш дилериниң планын ай санында ажыр күүседип, өске бригадага күш-ажылчы үлегер-чижээн көргүзүп келди. Бригадада шупту 10 кижи бар. Оларның хөй нурууу аныяктар—деп харыылааш, мастерим ажылчыннарга бир-ле чүвени айтып бээр дээш далажып чорупту.

Хүнүң изинге чанагаштаныш каапкан, кидин түлүк ажылдаан оолдарга чеде бердим. Манзалай дилген ыяштарны тергежигештерден 3 кижи дүжүрген тур. Чуга манзаларны бир аңгы черде, кылын-кылынын база өске черде чыып каан. База бир үш оол дөрт талазындан чондуруп каан чудукту пилорамага дилдиргеш, тергежигештерге чүдүрүптүлер. Оларның чанында дөрт кижи чудуктарын тергеге салгаш өске пилорамага дөрт кырлыг кылдыр чондургаш, дараазындаазынче дамчыдып берип тур. Ажыл улам хайныпкан.

Пилорамаларның кыдыын долгандыр чыглы берген хирээнини бир кезек кижи ширбип, арыглап каапты. Ооң соонда олар дыштаны бердилер. Ол аразында узун дурт-сынныг, делгем хөректиг оол өөрүнге чеде хонуп келгеш, бригаданың айда план күүселдезиниң канчаар чоруп турарын чугаалай берди. Оларның бригадири Мирошников бо-дур дээрзин дораан-на билип кагдым.

Ол бригада эрткен беш айларның ыяш дилер планын 115 хуу күүсеткеш, социалистиг чарышка бирги черни алганын оон билип аптым. Бригаданың кежигүннери беш чылдың үшкү, шиитпирлиг чылында планын хуусаа бетинде күүседир дээш шудургу ажылдап турар. Оларның иштинден В. Васильев, В. Пеляев, И. Алексеев боттарының планын ай санында 110—120 хуу күүседип, мурнакчыларга санаттырып келген.

Мирошниковтуң бригадазы социалистиг чарышка Д. Д. Донгактың бригадазын кыйгырган. Кайы-даа бригада ботботтарынга аштырбас дээш хүн нормазын чүс ажыг хуу күүседип турар.

Ынчангаш Чербиниң ыяш белеткээр чериниң ыяш дилер цеги беш айларның планын 120 хуу күүсеткен. Ол болза ийи бригаданың ажылының түңнели-дир.

Ө. МОНГУШ.

Комсомолчулар мурнуу одуругда

Кандыг-даа ажылдың чедиишкинниг болуру хынамчалыг белеткелден болгаш организастыг удуртулгадан хамааржыр. Мал ажылында чугула кампания — хой кыргылдазынга белеткелди «Кара-Хөл» колхоз эки организастаан, ооң түңнелинде кыргылданың амгы байдалы чедиишкинниг болуп турар. Баштайгы чүгле беш хүн безин 7500 ажыг хойнуң дүгүн чидириг чокка ажаап алган.

Таспы-Аксы, Хураганныг-Кежиг, Туралыг-Аксы — бо кыргылда пунктуларында ниитизи-биле 60 хачылыг агрегаттар ажылдап кирген, ында мергежилдиг кижилерни түс бүрү быжыглаан. Ажылдың бүдүнгүрү, эки шынары дээш чарыш чүгле бригадалар аразында дээштиг калбарган эвес, харын пунктуларда кижи бүрүзүн күш-ажылче улам сорук кииргéн.

Социалистиг хүлээлгениң күүселдезин беш хонгаш-ла түңнеп, мурнакчыларны ниити хуралга мактап, четпестерни чайладыр хемчеглерни организастап турар. Баштайгы түңнел ёзугаар алырга колхозта комсомол комитединиң секретары Сергей Хертектиң удурткан Хураганныг-Кежиг бригадазы мурнуку одуругда үнген. Комсомолчу ол бригада беш хүн 2619 хойну кыргып, арбын дүктү ажаап алган. Олар 17 кижи, шуптузу чаңгызы, а чаңгызы шуптузу дээш демниг ажылдааш, кызыл вымпелди чаалап, акша шаңналын чедип алган.

А. АДЫГБАЙ.

Бай-Тайга район.

«ЧЕР АЖЫЛЫНЫҢ КУЛЬТУРАЗЫ»

«Улуг-Хая» совхозтуң ногаа бригадазының эки ажылы чүгле Улуг-Хем районда эвес, республикада безин сураглаан. Олар сөөлгү каш чылда улаштыр бедик дүжүттү өстүрүп ап келген. Бригада эрткен чылын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш облпрофчөвүлелдиң доктаалын ёзугаар «Чер ажылының бедик культуразы» деп атты чедип албышаан, ийиги черениң дипломy-биле шаңнаткан.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирин боттандырбышаан, тоску беш чылдың үшкү чылында бригада бедик дүжүт өстүрүп алырынга база бүзүрелдиг. Олар ногаа шөлүнде 170 тонна минералдыг, 900 тонна органиктиг чемишчидилгени ажыглаан. Социалистиг хүлээлгезинде ногаа тараан черниң гектарындан-на 160 центнер, бахчиниинден 140 центнер дүжүт алыр дээн сорулгазын олар чедиишкинниг күүседип шыдаарлар

Амгы хүннерде ук бригадада 120 кижи бар, оларның деңкезин үстүкү класстарның өөреникчилери, 2 тракторну база быжыглаан. Бригаданың шөлүнде: морковь, редиска, согуна, свёкла, огурец, помидор, арбуз, капуста олуртулгазын чогуур өйүнде чоруткан.

Бо хүннерде көк-чыраажылар ногаазын чүгле Шагаан-Арыгның эвес, Кызылдың, Хову-Аксының чурттакчыларынга, ында нииги чемненилге черлеринге берип турары өөрүнчүг. Олар согуназын майның, а огурецти июнь эгезинден ап турар апарган. Бригадада ногаа өстүреринге мергежээн Д. Уйнук, Т. Серенмаа, Д. Дарыймаа, М. Авай, Н. Сайын ышкаш кызымак ишчилерни мактаары чөптүг.

О. ТАВАА.

Даштыкыда

ТАЙБЫҢ, ДЕПШИЛГЕ ДЭЭШ

ПАРИЖ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Францияга аян-чорук кылып чорааныңга бистиң улус сеткил ханыышкынын илергейлеп турар деп, сураглыг француз политиктиг ажылдакчы, коммунист, сенат кежигүнү Раймон Гюйо чугаалаан.

АКШ-ка дээди деңнелге чугаалажыышкыларының соонда Л. И. Брежневтиң Парижке аян-чорук кылып чорааны Францияның болгаш Совет Эвилелиниң улустарының аразынга кады ажылдажылганы болгаш найыралды быжыглаарын ССРЭ-ниң улуг ужур-дузалыг деп көрүп турарының херечизи-дир деп, Р. Гюйо демдеглээн. Ол чорук бистиң чурттуң улустарының эрге-ажыктарынга дүгжүп турар болгаш Европада база бүгү делегейде тайбың херээнге идиг болур. Франция биле ССРЭ-ниң аразынга найырал болгаш кады ажылдажылга моон-даа соңгаар улам калбарып, ханылаар дээрзинге ыяк бүзүреп турар бис.

Раймон Гюйо оон ыңай Л. И. Брежневтиң Каттышкан Штаттарга аян-чоруу делегейге тайбыңга болгаш кижи төрелгетенниң келир үезинге бирги чергелиг ужур-дузалыг деп онзалап демдеглээн. Аңгы-аңгы социал-политика тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннап туруп болуруунуң ленинчи принциптериниң шынныг чоруу база катап бадыткаттынган-дыр.

Амгы үеде делегейниң байдалы дыка эки талаже өскерилген боор турарын Р. Гюйо демдеглээн. Бо талазы-биле Совет Эвилели шиитпирлиг рольду ойнаан болгаш социализм биле тайбың кажан-даа чарылбас деп чүвеге делегейниң улустары улам ханызы-биле бүзүреп турар апарган.

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң хүлээп алганы, Тайбың программазын Совет Эвилели амыдыралга чайгылыш чокка боттандырбышаан, бистиң үениң эң чугула болуушкуну—аңгы-аңгы бөлүглениишкиннерден кады ажылдажылгаже шилчииринiң төвү болу берген.

Ол Европа диптен онза тодаргайы-биле көстүп турар. Кап-ла хонгаш айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле ниити-европа чөвүлел хуралы эгелээр. Ол чүгле Европага эвес, харын-даа бүгү делегейге дыка улуг ужур-дузалыг болур.

ШАҢНАЛ ТЫВЫСКАН

САНТЬЯГО. (СЭТА). Шылгараңгай күрүне болгаш хөй-нийти ажылдакчызы, Чили Республиканың Президентизи Сальвадор Альенде Госсенске делегейниң «Улустар аразынга тайбыңны быжыглаары дээш» Ленинчи шаңналын тыпсырының байырлыг ёзулалы Президент ордузу «Ла-Монедага» болган.

«Эш Альендеге делегейниң Ленинчи шаңналын тывысканы тайбың дээш демиселге ооң улуг ачы-хавыязының, улустар аразынга билчиишкинниң болуруунуң, кады ажылдажылганың херээнге ооң киирген шылгараңгай үлүг-хуузун үнелеткени болган»—деп, делегейниң Ленинчи шаңналдар комитединиң кежигүнү Н. Н. Блохин ук шаңналды тыпсып тура медеглээн.

Чили улус бүгү делегейге тайбың дээш демиселге чайгылыш чок шиитпирлиин кезээде көргүзүп келген, ынчангаш бо дээди шаңнал чогумна ооң үлүг-хуузунга онаашкан шаңнал болур деп, Сальвадор Альенде харыы чугаазынга медеглээн.

Газты дөрт дамчыдарынга ажыглаары-биле Чехословакияның хемнерин кежилдир туткан алды көвүрүглерниң сөөлгүзүн эптээри доозулган. Совет Эвилелинден бойдус газы ону дамчыштыр Төп болгаш Барыын Европаның чурттарынга баар. Влтаваны кежилдир көвүрүг — туттунган көвүрүглерниң эң улуу, ооң узун дурту 120 метр болгаш деңзизи 60 тонна.

ЧУРУКТА: Влтаваны кежилдир көвүрүгнү эптеп турары.

ЧТК-ПМА-ның фотозу.

БЕЛЕТКЕЛ СҮМЕЛЕЖИЛГЕЛЕРИ ДООЗУЛГАН

ВЕНА. (СЭТА). Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш чепсеглелди талалар аайы-биле кызырар дугайында чугаалажыышкыннарга белеткел сүмележилгелериниң ниити түңнел хуралы Венага болган.

Белеткел сүмележилгелеринге киришкеннер Австрияның найысылалынга бо чылдың январь 31-де ажылдап эгелээн. Олар кызырылда айтырыгларын ылавылап дугуржур чугаалажыышкыннарның белеткелинге хамаарышкан айтырыгларны чедиишкинниг чугаалашкаш, дугурушкан. Киржикчилер келир чугаалажыышкыннарга көөр айтырыгларны, оларны эрттирер үезин, черин болгаш чурумун, чарган турар дугуржулгаларга киржирлерниң составын база тодаргайлап айыткан.

Чугаалажыышкыннарга чепсектиг күштерни болгаш чепсегленииишкинни Төп Европага талалар аайы-биле кызырар база аңаа холбаштыр алыр хемчеглерниң дугайында айтырыгны чугаалашкан турар, Чугаалажыышкыннар Европага улам быжыг туруштуг харылзааларны тургузарынга болгаш тайбыңны, айыыл чок чорукту быжыглаарынга дуза чедирер ниити сорулгалыг дээрзин дугурушкан деп нииги түңнел хуралынга үндүрген дыңнадыгда демдеглээн.

Компартияның ТК-зының шиитпири

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Аргентинаның коммунистиг партиязының (АКП) Төп Комитеди августуң 20-ден 24-ке чедир ук партияның XIV съездизин эрттирер деп шиитпирлээн. Буэнос-Айреске болган парлалга конференциязынга АКП ТК-ның Күүскомунуң кежигүнү Фернандо Надра ынчалдыр дыңнаткан.

Съезд АКП ТК-ның Чиңгине секретары Арнедо Альварестиң илеткелин дыңнаар болгаш чугаалажыр. чуртта политиктиг байдалды көргеш, партияның амгы үеде сорулгаларын тодаргайлап айтыр. Аңаа оон аңгыда, партияның программазынга болгаш уставынга чамдык өскертилгелер киирер айтырыгларны чугаалажыр, Төп Комитеттиң чаа составын соңгуур.

Съездиге Аргентинаның чүүл-бүрү политиктиг партияларының удуртукчулары, өске чурттарның коммунистиг болгаш ажылчын партияларының төлээлекчилери база баар.

Аргентинаның Коммунистиг партиязы 1918 чылда тургустунгаш, шыңгыы шылгалдаларны эрткен. Хөй-хөй чылдар дургузунда чажыт байдалга ажылдап келген. Бо чылын майның 25-те Аргентинаның шериг ёзу-чуруму эрге-чагырганы президент Эктор Хосе Кампораның хоойлу ёзугаар тургустунган чазаанга шилчидип берген, ынчан президент антикоммунистиг хойлужудулганы күш чок болдурар декрет үндүрген, ук партия ажык ажыл-чорудулгазын калбарткан.

ВСАП ТК-ның пленуму

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Будапештиге Я. Кадарның даргалааны-биле ВСАП ТК-ның пленуму болган.

Пленум чогуур өйү келген даштыкы политиктиг айтырыгларның дугайында ВСАП ТК-ның секретары А. Пуллайниң кылган илеткелин, 1973 чылда улус ажыл-агыйының план күүселдезиниң болгаш ЭДЧ-ниң XXVII сессиязының түңнелдериниң дугайында ВСАП ТК-ның секретары Р. Ньерштиң отчёдун чугаалашкаш, чүүлдүг деп көрген.

Пленум улус ажыл-агыйының партийжи болгаш күрүне удуртулгазын сайзыраңгайжыдар дугайында ВСАП ТК-ның Политбюрозунуң саналдарын чугаалашкаш, хүлээп алган.

МУРНУУ ВЬЕТНАМ. МВР-ниң Революстуг түр чазааның контролюнда турар районнарның чурттакчылары революстуг чаалап алыышкыннарын камгалаарынга, чаа амыдыралдың тургузуушкунунга чедип алган улуг чедиишкиннеринге чоргаарланып турар.

Хосталган суурларның бирээзиниң чурттакчызы болгаш ооң 17 харлыг уруу Лиен рестиң дайын соондагы баштайгы дүжүдүн кургадып турлар (чурукта). Хөй чылдарның дургузунда суурнуң чурттакчылары бир-ле дугаарында тайбың ижин кыла берген.

АДН-СЭТА-ның фотозу.

КНО-да тараткан

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). ССРЭ-ниң КНО-да доктаамал төлээчери СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң албан хуузунда АКШ-ка аян-чорук кылып чораан үезинде ат салдынган, кады кылган совет-америк дыңнадыгны парлалгага чарлаар дыңнадыг кылдыр тараткан.

УРУГВАЙДА БАЙДАЛ

ПАРИЖ. (СЭТА). Уругвайда нарын байдал бар апарган. Республиканың президентизи Хуан Мария Бордаберри шериг кижилерниң деткимчези-биле парламентини тарадып дүжүрген. Ооң орнунга «күрүне чөвүлелин» тургускан. Чазактың ажыл-чорудулгазын контрольдаарын ол боттандырар, үндезин хоойлуну өскертириниң төлевилеллерин белеткээр, парламент хүлээлгезин база боттандырар.

Чуртка политиктиг митингилер болгаш хуралдар эрттирерин хоруглуг деп чарлаан, парлалга хыналдазын тургускан. Калбак фронт деп депшилгелиг каттыжыышкындан соңгуткан сенат кежигүнү Энрике Эррону тудуп кара-бажыннаар дугайында дужаал үндүрген. Элээн хөй министрлер халажып үнген. Чазакты бурунгу-биле өскерти органивастаар деп турар.

КУР-да база бир чазылдырыышкын

ПЕКИН. (СЭТА). Кыдат база бир водородтуг бомба чазылдырган. Синьхуа агентилелдиң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, чазылдырыышкынны июнь 27-де чурттуң барыын девискээринге кылган.

• • •

Чазылдырыгга удурланыышкын

ТОКИО. (СЭТА). Кыдаттың водородтуг бомба чазылдырганынга Японияның чазаа күрүне өмүнээзинден удурланганын КУР-нуң чазаанга медеглээн деп, Киодо цусин агентилел дыңнаткан.

Кыдаттың ядролуг чепсек чазылдырганы тайбыңның эрге-ажыктарынга удур үүлгедиг деп, Японияның чазааның төлээлекчизи парлалга конференциязынга буруу шапкан.

Ол чазылдырыышкындан үнген радиоактивтиг булут Японияның төп кезээнге дораан чеде хонуп келген туруп болур деп, Японияның агаар шинчилелиниң эргелели сагындырыг чарлаан.

Атомнуг бомбалаашкынның айыылынга таварышканнарның япон каттыжыышкыны ядролуг чазылдырыышкын кылып турар үүлгедигге шиитпирлиг удурланган медеглелин кыдат чазакка чорудуп берген.

КАНБЕРРА. (СЭТА). Кыдат ядролуг чепсек чазылдырыышкынын кылган, ынчангаш чазылдырыышкынның хоралыг херел саддары Австралияның девискээринге база нептерей бээр ондактыг апарган төлээде, аңаа холбашкан удурланыышкынны медеглээрин Австралияның Пекинде элчининге дааскан деп, Австралияның премьер-министри Гоф Уитлем медеглээн.

• • •

Чаа Зеландиядан келген дыңнадыгларны ёзугаар алырга, ол чурттуң премьер-министри Норман Кирк Кыдаттың ядролуг чазылдырыышкын кылганынга шиитпирлиг удурланыышкынны илергейлээн. Делегейниң хөй-ниитизиниң сагындырыын хүлээп көөрүнден болгаш агаарга ядролуг чепсек шенелдеезин кылырын соксадырындан Кыдаттың ойталааны «эң ханызы-биле харааданчыг боор турар» деп, прьемер-министр медеглээн.

ДЕРЗИИ ҮҮЛГЕДИГЛЕР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Мурнуу Родезияның сөөк-язы ылгаар үзелдиг эрге-чагырга черлери база бир аар кемниг херекти үүлгеткен. Олар чуртка сөөк-язы ылгаар үзелдиг ёзу-чурумнарны нептередиринге удур демисел чорудуп турган бөлүк африкан патриоттарны шаажылап өлүрген.

Смиттиң ёзу-чурумунуң ол араатанзыг үүлгедиинге ханы килеңнээшкинни КНО-нуң колониализм узуткаар талазы-биле комитеди илергейлээн. Ол комитет илаңгыя «Смиттиң ёзу-чурумунуң дерзии күчүлелдиг үүлгедиг кылганының эң шиитпирлиг буруу шаап тур, ооң ол үүлгедии чүгле зимбабве улустуң кол эргелерин чөрчүп үрээн хажыдыышкын эвес, харын бүгү кижи төрелгетенге удур кемниг херек үүлгедии болган» деп, комитеттиң медеглелинде чугаалаан.

Комитет Мурнуу Родезияга хамаарыштыр КНО-нуң үндүрген шиитпирлеринге Англияның сыр-дедир туруштуг болганынга хараадаашкынны илергейлээн болгаш сөөк-язы ылгаар үзелдиг, шын эвес тургустунган ёзу-чурумнуң ажыл-чорудулгазын соксадырын бар турар бүгү аргалар-биле доп-дораан чедип алырынче башкарыкчы күрүне Англияның чазаан кыйгырган.

БЕЙРУТ. (СЭТА). Палестинаның информация агентилелиниң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, эжелекчи израиль чагырга черлери Иерусалим, Наблус, Кель-килья, Халиль, Тулькарм хоорайның база оларның чоок кавызында девискээрлерге араб чоннуң кижилерин массалыг тудуп кара-бажыңнаар үүлгедиглерни кылган. Чүгле Тулькармга безин 100 кижини тудуп алган. Тель-Авив кыдаттал болгаш дерзии үүлгедиглер кампаниязын чорудуп турза-даа, израиль эжелекчилерге удур демисел чорударынче кыйгырган хуудустар тарадыр ажыл эжелеткен араб девискээрлерде үргүлчүлеп турар.

МЕТАЛЛУРГТАРНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧҮТКҮЛҮ

«Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургтары тоску беш чылдың баштайгы ийи чылының планнарын күүседир дээш күжениишкинниг ажылдааннар. Бо чылдың баштайгы беш айларында кобальт бүдүрүп үндүрериниң планы база чедиишкинниг күүсеттинген. Эрткен чылдың бо үезиниинден продукцияны 40 хуу хөйнү бүдүрүп үндүрген.

Партияның XXIV съездизиниң гөөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарының херээнге күш-ажылчы үлүгнү киирери-биле комбинаттың металлургтары кобальт бүдүрерин көвүдедириниң арга-курлавырларын тыварын, оларны ажыглаар дээш чогаадыкчы эгелээшкин-биле ажылдап турар. Артык чарыгдалдар үндүрбейн, орулгалыг ажылдаарынче база кичээнгей күштелген.

Орулгалыг болурунче кичээнгей салып турзувусса-даа кобальт бүдүрер дээш, ам-даа хөй чарыгдалдарны үндүрүп турар-дыр бис. Ол чарыгдалдарны эвээжедириниң база кобальт бүдүрерин көвүдедириниң кол үнер дөстери чогум кайдал деп айтырыг тургустунуп келир. Ооң кол аргазы болза, рудадан кобальтыны болгаш никельди ылгап үндүрерин көвүдедири болур. Аммиактың, бустуң, электри энергиязының, магнезиттиң чарыгдалын эвээжедири, бүдүрүлге чорудулгазынга механизастаашкынны болгаш автоматчыдылганы долузу-биле ажыглап тургаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери—кол сорулгавыс бо.

Бо чылдың январьның ийиги чартыындан эгелеп, комбинаттың соңгу рудниинден Хову-Аксының рудазы цехче кирип эгелээн. Оон келген руда болза, мурнуку рудалардан кадыг-быжыг шынарлыы-биле ылгалдыг. Ынчангаш ону ылгалдыраарынга эң-не интенсивтиг аргаларны ажыглаары негеттинер. Амгы үеде цехтиң гидрометаллургтары ол рудадан металлды болур-чогуурубиле аңгылаарының аргазын тып алганнар. Чижээ, аңгылаар мурнунда руданы изидиптер арганы ажыглаарга, металлдың руда артынчылары-биле кады ылгалып үнери эвээжээр. Ол арганың дузазы-биле ылгалдырыышкынны чорударга, руда кудурууңга кобальтының артып калыры 0,08 хуу чедир кызырлыр. Ооң түңнелинде цехке металл ылгап аңгылаарының технологиязы элээн чиигээн.

Комбинаттың гидрометаллургия цегинде технологтуг чаартылгаларны кылып чорударны негеттинип турар. Ында тургускулаан агрегаттарның болгаш автоклавтарже бедик базыышкыннар бээр насостарның төлевилел күчүзүнге чедир деңдески ажылдаарын чедип алыры чугула. Бүдүрүлгеге техниктиг чаартылгалар кылыр талазы-биле чамдык базымнарывыс база бар. Чижээ, ийи дугаар участоктуң механиги, цехте партия организациязының секретары А. Волков автоклавтарда холуксаа дериглелериниң адакы чөлеңгииин база өске-даа чугула тургузулгаларны, чылдырылга болгаш чайганылга подшипниктерин солуур дугайында экономиктиг ажыкты бээр үнелиг саналдарны киирген.

Бүдүрүлгениң дериглелерин модернизастаарының айтырыы бистиинде ам-даа берге болгаш нарын ажыл болуп артпышаан. Ону чедиишкинниг боттандырарынга механика албанының цегинде ажыл-ишчилер чогаадыкчы үлүүн моон соңгаар-даа киирер ужурлуглар. Ооң-биле чергелештир автоклавтарже киирген руданы ылгап кээрге, кудурукта артып калыр металлды эвээжедири чугула. Ол ышкаш аммиактың чарыгдалын кызырары эң чугула айтырыг болу берген. Кобальт ылгаарынга үнелиг кол чүүл болур аммиакты камныг чарыгдаарынга хамаарыштыр чогаадыкчы саналдарны автоклав салбырында аппаратчиктер А. Ондар, М. Афанасьев олар киирген. Оларның саналын бүдүрүлгеге ажыглаан соонда цехтерге нииити чидириг эвээжээн. Ынчалза-даа руда кудуруу-биле аммиактың кады үне бээрин болдурбазының аргаларын тыварын чаартыкчылар болгаш чогаадыкчылар ам-даа уламчылап турар.

Гидрометаллургтарның кичээнгейинде турар бир айтырыг болза, технологтуг бустуң чарыгдалын база кызыраары болур. Изиг бус колдуунда кобальт арыглаарынга ажыглаар ээнилдиритлер-биле кады үне бээр. Кобальт арыглаарынга үндүрер газтарның болгаш бустарның ажыглалын экижидериниң талазы-биле ажыктыг саналдарны № 3 участоктуң начальниги Ю. Калетников, ол участоктуң механиги Ю. Качаев болгаш цехтиң бөлүк ажылдакчылары кииргеннер. Ам ажыглап эгелээн ол саналдарның экономиктиг ажыы чылда 50 муң рубль чеде бээр.

Электри энергиязын камнаарынга дузалыг саналдарны гидрометаллургия цегиниң септекчи электриги Б. Иргит бодувуң кады ажылдап турар өөрү-биле киирип, ону ажыглаарын боттандырган. Ооң ачызында чылда барык миллион киловатт-шак электроэнергияны камнап алыр арга тургустунган.

Цехтерниң, бригадаларның бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга социалистиг чарышта киржип, чогаадыкчы саналдарны үндүрүп, ону ажыглаарын боттандырып турар төлептиг кижилерниң саны бисте элээн көвүдээн. Чогаадыкчы чарыштың идепкейлиг киржикчизи аппаратчик, комбинатта профэвилел комитединиң кежигүнү К. Оюн каустиг магнезиттиң чидириин эвээжедириниң аргазын тыпкан.

Массалыг чогаадылгаже, хыналда хемчээлге приборларын тургузарынче болгаш автоматчыдылга ажылдарынче ажылчыннарны, инженер-техниктиг ажылдакчыларны калбаа-биле эвилеңдеп турарывыстан ээлчеглерниң ажыл-ишчилериниң ажыл шагы үзүптер тавары лгалары, эрткен чылдың бо үезиниинден 20 хуу кызырылган.

Тоску беш чылдың шиитпирлиг, үшкү чылының күжениишкинниг планнарын хуусаа бетинде күүседиринче партия организациязы бүгү күштү мөөңнеп, социалистиг чарышты дээштиг организастап турар. Гидрометаллургия цегиниң коммунистери бедиткен хүлээлгелер ап, ону күүседиринге кончуг идепкейлиглер. Олар ажылы эң-не берге участоктарга ажылдаксаарлар. Коммунист, слесарьлар бригадири З. Ямасынов, улуг аппаратчик Д. Лопсан, болгаш өске-даа коммунистер харыылаан ажылынга кызымак, ак сеткилдиин көргүзүп турарлар. Коммунист Ю. Екимовтуң удурткан технологтуг ээлчегиниң ишчилери социалистиг чарышка удаа-дараа бирги черни база ээлеп келгенин ында коммунистерниң бедиткен хүлээлгелерин күүседир дээш төлептии-биле, үлегер-чижектиг ажылдап турары деп санаар ужурлуг бис.

Эрткен өөредилге чылында бөлүк металлургтар профтехучилищениң шугуму-биле өөредилгени эрткеннер. Оларның хөй кезии ийи дугаар мергежилди чедип алганнар. Ажылчыннарны экономиктиг билиглер-биле чепсеглээринче кичээнгейни салган. Ооң түңнелинде экономиктиг билиглерниң школазынга 30 аппаратчикти өөреткен.

Беш чылдың планнарын күүседиринче сагыш салып, участоктарның, бригадаларның канчаар, кайы хире чогаадыкчы болгаш бүдүрүкчүлүг ажылдап турарын хынап, рейдилерни, көрүлделерни эрттирип келген. Ону ам-даа үргүлчүлээр апаар. Ээлчеглер, бригадалар тус-тус кижилер аразының социалистиг чарыжын түңнеп, деңнештирилгелерни кылып, четпестерни чайладырын чедип ап турар бис.

М. ПОЛЯКОВ.

«Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цегиниң технологу.

ЧАА НОМ

Тываның хоочун чогаалчыларының бирээзи, Тыва АССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады — Сергей Бакизович Бюрбю бо чылдың сентябрьда 60 харлаар. Чогаалчының юбилейинге уткуштур оон чогаалдарының чыындызын Тываның ном үндүрер чери «Тыва литератураның библиотеказы» деп серия-биле парлап үндүрген. Ол номну А. Даржаа чыып тургускан болгаш редакторлаан.

Алды чүс ажыг арыннарлыг, кылын чыынды авторнуң «Бодум дугайымда» деп допчу намдарлыг чүүлү-биле эгелээр. Ол ышкаш чыындыда филология эртемнериниң кандидады Д. Куулар Сергей Бакизовичиниң чогаал ажылының дугайында «Чоңга бараан болган» деп чүүлүн кирген.

Чыындыда кирген шүлүктерни 7 бөлүкке үскен. Бөлүк бүрүзү темаларынга хамаарышкан тускай аттарлыг. Оон аңгыда чогаалчының «Чечек», «Күзел», «Үем болгаш үе-чергем дугайында» деп шүлүглелдерин сонуургап номчуп болур силер.

Проза аймаандан «Эргеппей дугайында тоожу», «Кызыл туг», «Дамдыңмай ашак», «Орланак», «Кадарчы дугайында баллада» деп чогаалдар чыындыда кирген. Шии чогаалдарының бөлүүнде «Кызыл үер», «Ынакшылды камнаар херек» болгаш шупту 6 шии бар.

Чыындының чурук каасталгазын И. Салчактың чедиишкинниг кылганын демдеглээр ужурлуг. Беш муң тиражтыг бо чыындының сөөлүнде чогаалчының аңгы-аңгы үелерде үнген номнарының даңзызы база кирген.

Институтта экзаменнер

Башкы институдунуң филология факультединде экзаменнер уламчылавышаан. Институт бажыңының кайы-даа каъдынга баарга аразында бир-ле чүвени тайылбырлашкан студентилер-ле долу.

Үшкү каъът. Мында 3-кү курстуң 2-ги, 3-кү бөлүктериниң орус студентилери «Совет тыва литератураға» экзамен дужаап турар. Ону филология эртемнериниң кандидады Д. С. Куулар хүлээп ап олур. «Тыва улустуң аас чогаалы», «С. Б. Пюрбюнуң чогаал ажылы», «Тыва шии чогаалы» деп айтырыгларга Люда Решетникова, Галя Колесникова, Надя Дудкина олар тодаргай харыылап, бижиг билиглиин көргүстү.

Ийиги каъът. Ол-ла курстуң бирги бөлүүнүң студентилери Марит Хайдып, Галя Монгуш, Света Ондар суглар «XIX чүс чылдың орус литературазын» дужааган турарлар.

З. НАМЗЫРАЙ.

ЗОЯ ИВАНОВНА—НОГААЧЫ

Зоя Ивановна Хертек күш-ажылчы чылдарын 14 харлыында Кемерово облазында Артемовск ыяш ажыл-агый черлинге бөдүүн ажылчын боол киргенинден эгелээн. Ол Тывага 1947 чылда чедип келген. Ынчангы Кызыл районнуң «Кара-Хаак» колхозунга кирип алгаш, ногаа өстүрер бригадага ажылдап кирген.

Хертектерниң өг-бүлези «Тээли» совхозта он дөрт чыл чедир ажылдап турар. Ол-ла үениң дургузунда Зоя Ивановна Найырал салбырда ногаажылар звенозун удуртуп келген. Эң баштай анаа алды-ла кижи ажылдап турган болгаш картофель-биле капустадан аңгыда чүнү-даа тарывайн турганнар. Бичии өстүрүп алган картофель, капустазын күзүн ховуга ажылдаан кижилер чемтерери-биле бригада төвүнүң столоваязынче кирип турган болгаш оон дүжүдү чүгле анаа-ла ой турган.

Каш чылдарның дургузунда З. И. Хертек звенога чаа кижилерни кирип ап, оларны ногаа өстүрүп ажаарынга өөредип, салбырга картофель болгаш ногаа тарыырын оон-даа көвүдедип болурунуң аргалары бар дээрзин совхоз дирекциязынга чедир каш удаа санал-онал кирип тургаш, бодунуң күзелин чедип ап келген.

Бо хүннерде звенода 25 херээженнер доктаамал ажылдап турарлар. Тоску беш чылзын шиитпирлиг үшкү чылында ногаажылар улуг үүлени бүдүрүп турарлар. 17 га черде картофельди, 14 га ногааны ажаап • өстүрүп турар. Ногаан согунаның баштайгы ажаалдазын кылгаш дужааганнар.

Помидорлар, капусталар болгаш морковьтарны бок үнүштерден аштап арыглап, үргүлчү суггарып, эки ажаап турар. Зоя Ивановнаның салгакчылары хоочун ногаажылар апаргылаан. Оларга Иргит Чосаймаа, Чылбак Хомушку, Салчак Долзатмаа, Зоя Өкпеш дээш өскелерни-дээ адап болур.

Сөөлгү каш чылдарда ногаажыларның өстүрген дүжүдү чүгле «Тээли» совхозтуң столоваяларын эвес, харын-даа районнуң школаларының столоваяларын картофель, капуста, морковь болгаш согуна-биле хандырып турар апарган. Ол-ла бүгү өзүлдеге Зоя Ивановна Хертектиң кирип келген үлүг-хуузу аажок улуг.

Хоочун ногаажы район Советиниң депутадынга ам дөрт удаа улаштыр депшиттирип келген. Чоннуң, кады ажылдап турар эштериниң бедик идегелин ол дааны бадыткап келген болгаш моон соңгаар-даа хандырып шыдаар дээрзинге чигзиниг турбас. З. И. Хертек 6 уругларның иези. Оларның үжү өөренип турар болгаш база бир үжү ажылдап турарлар. Уругларының өөредилге, кижизидилгезин дээш база-ла дааны сагыш човап чоруур иелерниң бирээзи.

Зоя Ивановна Юбилей болгаш «Куруккан черлерни шиңгээдип алганы дээш» деп медальдарның эдилекчизи, коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Бүгү-ле амыдыралын Төрээн чурту, чону дээш күш-ажылга харам чокка берип чоруур кижини ынчаар бедик үнелеп, мактаары-даа чөптүг.

Б. БАРБА.

ЧЕРНИҢ АГААРЫН ШИНЧИЛЭЭР

Тайылбырлал

Июнь 26-да Владивостоктан Ыраккы Чөөн чүктүң Гидрометеорология флодунуң баштыңы — «Академик Королев» деп судно үр хуусаалыг эжиндиришкинче үнүпкен.

Ол эжиндиришкин болза бөмбүрзектиң агаар байдалын шинчилээр программаның (БАБШП) талазы-биле улуг ажылдар чорударынга белеткел болур. Чижээ, 1974 чылдың чайынында Атлант океанга тропиктиг шенелдени боттандырары көрдүнген. Ону «Тропекс—74» деп адаан. Ол шенелдеге янзы-бүрү чурттарның оон иштинде ССРЭ-ниң, АКШ-тың, Францияның, Англияның, үжен ажыг судноларары киржир. Атлант океанының тропиктиг зоназынга хайгааралдың чаңгыс-лай системазы тургузулур ужурлуг.

«Академик Королевтуң» амгы эжиндиришкининиң үезинде, сөөлүнде барып, хайгааралдар кылып турда, карышкак чүүлдер болбазын дээш, аңгы-аңгы чурттарның хайгаарал системаларын болгаш дериг-херекселдерин деңнештирип көөр апаар. Оларны деңнеп турар үеде судноның кырынга америк эртемденнер база чоруур. Атлант океанга «Академик Королев» гидрометеорология албанының «Эрнст Кренкель» деп эртем-шинчилел суднозу-биле ужуражыр. Эртемниң совет кораблылери «Шинчилекчи» дээр америк судно-биле кады ажылдаар.

◆

СЭТА-ның корреспондентизиниң дилээнин ёзугаар ол дыңнадыгны БАБШП-ны эрттирер талазы-биле Совет национал комитеттиң даргазы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Гидрометеорология албанының кол эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы Е. И. Толстиков тайылбырлаан.

— Чаа программаның кол сорулгазы болза океанның болгаш атмосфераның боттарынга салдарын өөренип көөрү болур—деп, ол чугаалаан.—Ону шиитпирлээри эртем болгаш практика талазы-биле улуг ужур-дузалыг. Чижээ, агаарның үр үе иштинде кандыг болурун баш удур шинчилээриниң аргаларын сайзыраңгайжыдарынга ол эргежок чугула. Программаның бир кол кезээ болза «Тропекс—74». Ол — Атлант океанның тропиктиг кезээн болгаш Африканың база Мурнуу Американың экватор чоогунда черлерин шинчилээр. Хөй-хөй чурттарның эртемденнериниң каттышкан күштери-биле база эң чаа техниктиг херекселдерниң дузазы-биле Атлант океандан чылыгның болгаш өл-шыктың өй-тап куржагларже база Европа дииче көжүп турарының тодаргай чуруун алыр деп бодап турар.

Ол зонаны сонуургап турары таварылга эвес. Чогум-на тропиктиг куржаглар болза агаарже кээп турар чылыгның эң күчүлүг үнер дөзү боор турар болгай. Океаннарның болгаш диптерниң өй-тап куржаглары дээрге, херек кырында алырга, чүгле тропиктиг чылыгның болгаш полюстар соогунуң аразында нарын болгаш өскерлиичел демиселдиң боор турар черлери-ле болгай.

БАБШП-ның «Полярный» деп ат алган база бир шенелдези дыка солун. Оон сорулгазы — ортааны куржаглар биле Арктиканың аразында чылыгның болгаш өл-шыктың солчулгазын өөренири. Черниң соңгу чартык кезээнге агаарның байдалының колдуунда ол солчулга тодаразып турар болгай.

Эң долу медээлерни алыр төлээде, чер кырында метеостанциялар болгаш аэрозондулар ышкаш хайгааралдың анаа ажыглап турар херекселдеринден аңгыда, экваторлуг болгаш полярлыг орбиталарже үндүрген спутниктерниң чаа системазы база ажылдаар. Экватор зоназынче метеоаппаратуралыг аэробөмбүктерни база салып үндүрер; ол-ла үеде океанче он-он эртем-шинчилел кораблылери үнүптер, а автоматтыг метеостанцияларны база тургузулаар.

Каш чыл иштинде чорудары-биле көрдүнген ол бүгү ажылдарның түңнелинде бүгү Чер бөмбүрзээниң кырында агаар байдалының тодаргай чуруу төөгүге бир-ле дугаарында алдынар деп, Е. И. Толстиков төнчүзүнде чугаалаан. Ол болза агаарның кандыг болурун баш удур көөрүнге эргежок чугула материалдарны эртемденнерге бээр.

КАЗАХСТАННЫҢ БАЙЛАА

Казахстан—Совет Эвилелинде одалганың күчүлүг төвү. Амгы үеде хөмүр-даш тывыжы республиканың улус ажыл-агыйының кол адырларының бирээзи апарган. 1972 чылда хөмүр-даш тывыжы алдан миллион тонна ашкан. Тоску беш чылдың төнчүзүнде ол сан 91 миллион тонна чедер.

Одаар чүүлдүн өзүлдезиниң колдуунда Экибастузтуң хөмүр-даш тывар чериниң чаа ажыттынган чер иштиниң байлаан болбаазырадыр черлерин калбартканындан чедип алдынып турар. Чер иштинде 12 миллиард тонна хөмүр-даш курлавыры бар. Экибастузтуң хөмүр-дажы бистиң чуртувуста эң-не чиик өртектиг!. 10—15 чыл болган соонда бо девискээрден чылда 70—100 миллион хөмүр-дашты казып ап болур. Маңаа 20 миллион киловатт күчүлүг дөрт электростанцияны тудар. Бир эвес Экибастуз энергия бээр хөмүр-даштың дужаакчызы болза, Караганда бассейни коксталыр хөмүр-даш бээр улуг бүдүрүлге. Караганданың хөмүр-дажын Уралдың болгаш Сибирьниң металлургия заводтарында ажыглап турар.

Казахстан бойдус байлактары-биле, ылаңгыя минералдыг чиг-эт-биле байлак. Ол алды миллиард тонна демир рудазы дээрге Барыын Европаның бүгү чурттарын кады алганындан хөй болуп турар-дыр. Республиканың соңгу талазында демир рудазының болгаш төп черде хөмүр-даштың чыдар черлери география талазы-биле дыка таарымчалыг болуп турарындан чиг-этти комплекстиг ажыглаарының шелазын тывылдырган.

1957 чылда Темиртау хоорайга Караганданың металлургия комбинадын тудуп эгелээн. СЭКП-ның XXIV съездизиниң Директиваларынга айытканын ёзугаар алырга, оон тудуу колдуунда тоску беш чылдың төнчүзүнде доостур. Ынчалза-даа амгы үеде Караганда комбинады чуртта эң улуг бүдүрүлгелерниң бирээзи апарган, а оон бүдүрүп турар металлы ССРЭ-де эң-не чиик өртектиг. Шынар талазы-биле ол дыка хөй даштыкы чурттарның бүдүрген продукцияларындан ажыг боор турар.

1975 чылда Казах ССР 5 миллион тонна коргулчунну, 6 миллион 580 муң тонна каңны, 5 миллион тонна каң прокадын, 29 миллион тонна бараанныг демир рудазын бүдүрүп үндүрер.

Чартык металл болгаш чес рудазын казып тывар болгаш болбаазырадып кылыр талазы-биле республика бүгү чуртта база бир көскү черни ээлеп турар. Свинец болгаш цинк бүдүрериниң талазы-биле ол он беш эвилелдешкен республикаларның иштинден бирги черде турар. Оон аңгыда республика кобальт, молибден, вольфрам, висмут, алдын, платина, мөңгүн дээн ышкаш ховар дээн металлдарны хөйнү берип турар.

Тоску беш чылда Казахстанның өңнүг металлургиязы шапкыны-биле хөгжүп сайзыраар.

КАЗАХ МЕТАЛЛ

1975 чылдың төнчүзүнде Казахстанга демир рудазының тывыжы 60 миллион тонна чедер.

Амгы беш чылда металлургияның күчүзү улгадыр. Караганданың металлургия комбинадында иштики 2700 кубометр үшкү домна болгаш үшкү конвертер ажыглаалга кирген. Ында иштики 3200 кубометр дөрткү домен суугузунуң тудуу эгелээн.

Комбинат удавас төлевилел күчүзүн чедип алыр—чылда 6 миллион тонна каңны бүдүрер аргалыг апаар болгаш амгы үеде оон ийиги ээлчээниң тудуузунуң дугайында чугаа чорун турар. дугайында чугаа чорун турар. Ол тудугну чорударының барымдаалыг үндезиннери бар; республикада демир рудазының курлавыры эгээртинмес, Караганда бассейниниң хөмүр-дажы бети дизе-ле чүс чылда четчир күчүлүг Иртыш хемден аккан беш чүс километр узун дурттуг канал металлургия комбинадын суг-биле хандырып турар.

Ростислав КВЯТКОВСКИЙ,
ПМА-ның корр.

УНИВЕРСИАДАГА УТКУШТУР

Москваның энергетика институдунуң спортчу 32 секцияларында 13.750 студент өөренип турар. Оларның аразында спорт мастерлери 86, мастерге кандидаттар, бирги разрядчылар 565.

Институттуң спортчу клуву—пайысылалдың эң дээре студентичи коллективтериниң бирээзи. Спортчу чедиишкиннериниң болгаш массалыг чоруунуң талазы-биле ол чүгле Москва университединиң соонда. Ол институтка боттарының спортчу оруун олимпийжи чемпионнар, делегей рекордсменнери-даа эгелеп турган. Институттуң чергаарланыкчызы — студентилерниң чадаг-терге спортунуң делегей чемпиону А. Васковский.

Институттуң рекордтары база-ла дыка бедик. Чижээ, сугга эштир талазы-биле 4 рекорд делегей чергезиниң спорт мастерлериниң түңнелдериниң деңнелинде чедип турар. Аар атлетика талазы-биле 36 рекорд—мастерлер түңнели боор турар.

Москва август айда Делегейниң студентилериниң оюннарының киржикчилерин хүлээп алыр. «73-түң универсиадазы» студентилерниң массалыг спортчу чуртунга болуру ол.

ЧУРУКТА: Москваның энергетика институдунуң спортчуларының белеткенип турары.

А. ЯКОВЛЕВТИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ТЕЛЕКӨРҮКЧҮЛЕРГЕ СӨС

«Мергежилинге тергииннер» деп үшкү телекөрүлде конкурузу доозулган. Бо удаада анаа республиканың кодээ механизаторлары киришкен.

Конкурстуң киржикчилери шаңналдыг черлерже үвер дээш шыңгыы шылгалданы эрткеннер. Тараа культураларын өстүрериниң агротехниказының, минералдыг чемишчилигени ажыглаарының, машиналар болгаш механизмнерниң тургузуунуң дугайында айтырыгларны олар харыылааннар. Ол ышкаш мергежилге хамаарышкан айтырыгларны конкурстуң киржикчилеринге салган болгаш өске-даа онаалдаларны берген.

Таңды районнуң үш механизатору конкурстуң шаңналдыг черлеринге кирген.

Виктор Черепанов—Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының механизатору. Ол Балгазынның № 11 кодээ профессионал-техниктиг училищезин доосккан.

Оржак Май-оол —«Тиилелге» совхозтуң тракторизи. Бо ажыл-агыйда 1961 чылдан бээр ажылдап турар.

Игнат Черепанов —«Россия» совхозтуң механизатору. Үш чыл мурнунда он класстыы доосккаш, совхозунга ажылдаары-биле арткан.

Телекөрүлдениң конкурузу моон-биле доозулбаан. Ам бирги черни кым алырын чүгле телекөрүкчүлер тодарадыр. Үстүнде ады кирген үш механизаторнуң кайы-бирээзи эки үнелелди алыр болдур, анаа бирги черни тывсыр.

Я. КРОМ.

КАРПОВ-БИЛЕ КОРЧНОЙ ТИИЛЭЭН

ЛЕНИНГРАД. (СЭТА). Хөл-шыдыраа талазы-биле зоналар аразының маргылдаазының Ленинградка болган ойнаашкыннары доозулган. Совет шыдыраачылар Карпов биле Корчной он чеди-он чеди ойнакчылар-биле ужуражыышкыннардан бир деңн—13,5—13,5 санныгны алгаш, бирги болгаш ийиги черлерни ээлээннер. Ынчаарга Карпов бо маргылдааның 18 киржикчилеринден чаңгыс-даа уттурбаан кара чаңгыс шыдыраачы болган. Ол ужурашканы 17 шыдыраачыларның чаңгызынга-даа аштырбаан.

Түңнел даңзызын көргүзерге мындыг болур:

1-2. Анатолий **Карпов** болгаш Виктор **Корчной** (ийилээн — ССРЭ)—13,5—13,5 санныг.
3. Роберт **Бирн** (АКШ)—12,5.
4. Ян **Смейкал** (Чехословакия)—11.
5-6. Бент **Ларсен** (Дания) болгаш Роберт **Хюбнер** (ГФР), кайызы-даа —10.
7. Геннадий **Кузьмин** (ССРЭ)—9,5.
8-10. Светозар **Глигорич** (Югославия), Марк **Тайманов** болгаш Михаил **Таль** (ийилээн — ССРЭ) кайызы-даа —8,5.
11-12. Мигель **Кинетерос** (Аргентина) болгаш Иван **Радулов** (Болгария) кайызы-даа —7,5.
13-14. Эугенио **Торре** (Филиппины) болгаш Вольфганг **Ульман** (ГДР) кайызы-даа —7.
15. Иосип **Рукавина** (Югославия) —6,5.
16. Владимир **Тукмаков** (ССРЭ)—6.
17. Гильермо **Эстевес** (Куба)—4,5.
18. Мигель **Куэллар** (Колумбия) —1,5 санныг.

телевидение

ИЮНЬ 30-ДЕ

МОСКВАДАН

12.00— Дамчыдылгалар программазы. 12.05— Медээлер. 12.10—**«Кадыкшыл»**. Эртем-тайылбырлыг программа. 12.40— Өңнүг телекөргүзүг. **«Дириг амытаннар делегейинде»**. 13.30— Өңнүг телекөргүзүг. **«Силерниң саналынар»**. 14.20—**«Бистиң нефтилиг ажылчын Самотлорувус»**. Чогаалчы К. Лагуновтуң чугаазы. 14.45—14.55— Чапсар. 14.55— Өңнүг телекөргүзүг. А. Гладков **«Чаа ужуражылгаларга чедир»**. Телешииниң баштайгы көргүзүү. 16.30— Өңнүг телекөргүзүг. **«Аныяк үннер»** Совет ырлар күүседикчилериниң концерти. 2-ги маргылдаа. 18.00—**«Үе»**. Информастыг программа. 18.30— Өңнүг телекөргүзүг. **«Аныяк үннер»**. Совет ырлар күүседикчилериниң конкурузунуң уламчызы. 19.40— **«Ындыг болгу-даа дег — болбас-даа дег»**. Кинолар тайылбыры.

КЫЗЫЛДАН

20.30—**«Тываның неделязы»**. Информастыг программа. 20.45—**«Күзелдер ортулуу»**. Документалдыг фильм. 20.55— **«Чарыш оду»**. Дамчыдылга. 21.25—**«Чараа-чечен»**. Шоодугулуг тележурнал. 21.35— Телемедээлер. 21.50— Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

22.00—**«Музыкалыг ужуражылгалар»**. А. Новиковтуң ырлары. 22.30—**«Үе»**. Информастыг программа. 23.45— Өңнүг телекөргүзүг. Футбол талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА —«ЗАРЯ» (Ворошиловград).

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНОТЕАТРААРДА

ИЮНЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Сээң салым-чолуң дээш»** 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00 18.45, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Бедиин халыыр эрге дээш»** 15.00, 16.55, 18.50, 20.45 шактарда.

«ВОСТОК»: **Киночыынды** 11.30, **«Чүге дизе олар боттарынга ынактар»** 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Семург»** 9.00, 10.40, 12.20, **«Дон Жуан Таллинде»** 14.40, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: **«Мында даң хаяалары ырыың»** (2 сериязы катай) 16.30, 19.45 шактарда.

АЖЫЛ АМ-ДАА ХӨЙ

«Күш-ажылга болгаш камгалалга белен бол» (ГТО) деп чаа комплексти бадылааныдан бээр ам ийиги чыл бар чыдар. ГТО комплекизиниң талазы-биле Бүгү-эвилел чөвүлелиниң ээлчеглиг хуралынга оон ажылының дугайында илеткелди чөвүлелдиң даргазы — Совет Эвилелиниң Маадыры, ужудукчу-космонавт Алексей Леонов кылган. Ол комплексти пропагандалаар талазы-биле бар чедиишкиннерни демдеглевишаан, ам-даа шиитпирлээр кол сорулгаларже, күш-культураның идепкейлиглериниң сагыш-сеткилин хайындырып турар чугула айтырыгларже кичээнгейни Леонов углаан.

ГТО-нуң чаа комплекизи болгаш ону чоннуң ортузунга нептередири чуртка күш-культураны болгаш спортту ниитизи-биле көдүрериниге идиг берген. Оон-биле кады чамдык организацияларга ону пропагандалаарының баштайгы чадазының соонда, ылап ёзугаар организастыг ажыл кошкак болган. Чамдык черлерге эргежок чугула өөредилге-шенелде ажылдары четче чорутпушаан.

Чөвүлелдиң кежигүннери Кыргыс ССР-ниң «Колхозчу» даар кодээ спорт ниитилелиниң удуртукчуларын шыңгыы шүгүмчүлээн, чүге дээрге олар болза ГТО комплекизиниң талазы-биле үндүрген шиитпирлерин болгаш көрдүнген хемчеглерни күүседирин талазы-биле контрольду боттандырбайн турарлар. Ылаңгыя Иссык-куль, Джеты-огуз болгаш Тюпс районнарда спорт ажылы онза багай чоруп турар.

Чаа комплекс талазы-биле ажылдың дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң студентилериниң аразында кончуг четпес чоруп турарын база демдеглээн. Дээди болгаш ортумак өөредилге министерствозунуң күш-культура белеткелиниң талазы-биле килдизиниң начальниги Иван Гудзенковуң илеткелиниң талазы-биле идепкейлиг санал бериишкиннери болган.

Улус ажыл-агыйы дээди школадан чүгле эки билиглиг, бүгү талазы-биле болбаазын тускай эртемниглерни эвес, харын база кадык, үлетпүрнүң болгаш кодээ ажыл-агыйының талазы-биле сорулгаларга хамаарышкан ажылдарны бүдүрүп шыдаар аргалыг кижилерни негеп турар деп, ССРЭ-ниң Спорт комитединиң даргазының оралакчызы Виктор Ивонин чугаалаан. Маңаа холбаштыр чугаалаарга, чамдык дээди өөредилге черлеринде күш-культура талазы-биле байдал дипломантыларынга бодаарга, эге курстарның студентилеринде дээре болуп турар. Чижээлээрге, өөредилгениң эге үезинде, күш-культура ылап өөренир эртем болуп турар үеде, студентилер ГТО-нуң нормаларын дужаарын оралдажып турар турда, үстүкү курстарның студентилери болгаш башкылары спорт шөлдеринге болгаш стадионнарга барбастай бээр чүүлдер бар. Маңаа база бир чижекти алырга, бо чылдың марттың 1-ге чедир Ленинградтың 16 болгаш Москваның 17 дээди өөредилге черлеринге чаңгыс-даа кижи ГТО-нуң демдээн албаан.

ГТО-нуң комплекизин нептередир талазы-биле ажылды хөй өөредилге черлеринде комсомол организациялары база багай чорудуп турар дээрзин санал бергеннер чугаалап тургулаан. Ынчаарга ГТО-нуң комплекизин дужаары — комсомолдуң бир кол сагыш салыр ажылы болгай, ону ВЛКСМ ТК-ның киржилгези-биле ажылдап кылган дээрзин утпас херек.

Чылдың ийиги чартыында чорудар ажылдың планын чөвүлел бадылаан. Ол планны ёзугаар алырга, бо талазы-биле пионер лагерьлериниң ажылын хынаар рейдилерни чорудар, дыштаныглга зоналарының ажык суглуг черлеринде сугга эштирииниң талазы-биле ажылды база хынаарының дугайында ажылды организастаар, бо талазы-биле Бүгү-эвилел эртем-практиктиг конференция чорудар дээн чергелиг хемчеглерни алыр.

(СЭТА-ның корр.).

«СЭЭҢ САЛЫМ-ЧОЛУҢ ДЭЭШ»

«Сээң салым-чолуң дээш» деп фильмде эртнен дайынның үезинде Төрээн чуртундан ырап, фашистерниң Равенсбрюк лагеринге турган орус уругнуң дугайында чугаалап турар. Ол лагерьниң соонда Францияга чеде бээр.

...Тереза бодунуң уруун эмнедири-биле Совет Эвилелинге чедип кээр. Оон ол уруунуң буттары аарыг, аскак. Ону Европаның алдарлыг эмчилери эмнеп чадаан турган. Ам чүгле эң сөөлгү идегел — Одессада ажылдап турар Федченко деп сураглыг профессорга келгени ол.

Мари-Луиз деп бичии уругну эмнээри-биле профессор чыттырып аар. Ол үеде Одессага буяныг кижилерниң ачызында чоок дөргүл-төрелин Тереза дилеп эгелээр. Оон бичиизинде ады Тамара, а фамилиязы Савченко турган. Ынчалдыр Тамара-Тереза француз эвес, а Одессага төрүттүнген кижи мен дээрзин чоок улустарынга чугаалап, төрелдерин тып алыр.

Тамара-Терезаның уруу Мари-Луизаже кезилдени профессор Федченко чедиишкинниг кылыр болгаш уруг каң-кадык болур.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: 667000 Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуу 24-63, редакторнуу оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солуп келбейн баргаша 32-75 телефонче холгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер
Пар. ама 2. Тираж 15453 Чагыг № 1773.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1). ТС—00704